SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

BROJ 31 GODINA II | Adresa uredništva i administracije: Francuska 7 — Telefon: 28-098 | BEOGRAD, UTORAK, 2 AVGUST, 1949 | LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO UTORKOM | PRIMERAK 3 DINARA

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" Београд бех 349

SLAVNE GODIŠNJICE

Za nas, savremenike i učesnike revolucionarnih pobeda u našoj zemlji, julski dani obeležavaju ogromne istoriske korake naših naroda, kojima su oni, sopstvenim snagama, pošli na izvršenje revolucionarnih i oslobodilačkih zadataka u svojoj porobljenoj zemlji, korake kojima su oni svesno, ponosno i neustrašivo, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije, krenuli na ispunjenje svojih internacionalističkih dužnosti prema međunarodnom revolucionarnom i oslobodilačkom pokretu i napose prema Sovjetskom Savezu, na čiji su život tada, pre osam godina, bile nasrnule ostvrljene sile fašističke osovine. Ti dani — 9 juli, 13 juli, 27 juli — kojima su počeli ustanci naših naroda, stoje kao visoki i svetli planinski vrhovi u našoj istoriji i povezani čine granitni, jedinstveni greben revolucionarne prekretnice od koje je krenuo široki i sveti put, put kroz borbu ujedinjenih naroda naše zemlje, u novu, socijalističku domovinu stvorenu prvenstveno vlastitim snagama, krvlju i žrtvama. Zato su naši narodi tako jedinstveni, zato tako vole svoju socijalističku domovinu, zato sa takvom radošću dočekuju i proslavljaju te slavne, najslavnije u svojoj istoriji godišnjice, zato će one ostati veliki narodni praznici za sva naša buduća pokolenja.

Naši narodi su još u toku velikog Oslobodilačkog rata naučili da proslavljaju velike dane, trudbeničke i borbene internacionalne i nacionalne praznike na poseban način — u ratu ratnim a u miru radnim pobedama i uspesima. Ove godine proslava tih narodnih praznika, dana ustanaka, isprepletena je sa drugim slavnim godišnjicama i pobedama.

Prošla je godina dana od istoriskog Petog kongresa, koji je bio prvi kongres Partije u oslobođenoj zemlji, posle pobede u oslobodilačkoj borbi i Narodnoj revoluciji, u jeku borbe za ispunjenje Petogodišnjeg plana. Za proteklu godinu članovi naše Partije, milioni članova našeg Narodnog fronta, boreći se za ostvarenje programa naše Partije usvojenog na Petom kongresu, uložili su još više svesnog poleta, sve svoje snage, da na već postignutim revolucionarnim pobedama i tekovinama izvojuju dalje pobede u izgradnji socijalizma. Uvereni u pravilno rukovodstvo Partije i neraskidivo vezani za nju oni su tada dobili još više nadahnuća, njihovi napori su još čvršće usmereni odlukama Petog kongresa na kome je CK naše Partije časno i dostojanstveno položio račun o svojoj istoriskoj delatnosti u najtežim danima istorije naših naroda, pred delegatima Partije, pred čitavom Partijom, pred radničkom klasom i radnim narodom naše zemlje, a i pred proletarijatom, pred revolucionarnim oslobodilačkim pokretima čitavog sveta. Bez ikakve hvalisavosti, bez ikakve vrtoglavice od uspeha, kritički i samokritički listane su stranice istorije Partije, koja je u najtežim uslovima podigla i organizovala narod za borbu, razvila neslućene snage naroda stvaralačkom primenom marksizma-lenjinizma, ostvarila nerazrušivo jedinstvo naših naroda, srušila kapitalistički poredak i još u toku najteže borbe izgrađivala narodnu vlast i stvarala novu državu, narodnodemokratsku, socijalističku. Baš zato su naši narodi, u slavu godišnjice Petog kongresa i godišnjica narodnih ustanaka razvili širom zemlje socijalističko takmičenje u kome se već stahanovskim rezultatima bore Alija Sirotanović i Nikola Škobić. I ne samo oni. Stotine i hiljade višestrukih udarnika, racionalizatora i novatora bore se za što brže ostvarenje socijalizma. Nerazdvojno povezani sa svojom Partijom, koja je za proteklu godinu još više pokazala svoju monolitnost, svoju nesalomljivu čvrstinu, svoju prožetost revolucionarnom teorijom marksizma-lenjinizma, svoju nepokolebljivost u odbrani komunističkog morala, svoju vernost interesima međunarodnog radničkog pokreta, svoju odanost antiimperijalističkom, demokratskom, socijalističkom frontu, — radni ljudi Jugoslavije postižu sve nove i nove pobede u velikim bitkama socijalističke izgradnje. Te postignute pobede i one za koje čitava socijalistička Jugoslavija ulaže sve svoje snage i očekuje ih čvrsto uverena u njih i jesu uzrok što se Informbiro u svojoj besomučnoj hajci sve više srozava na pozicije revizionizma i kontrarevolucije. Te bitke i pobede kroz koje su prošli i dalje prolaze naši narodi pod sigurnim i čvrstim rukovodstvom Partije, CK i druga Tita i jesu izvor one snage, morala i principijelnosti sa kojima se naša Partija pobedonosno bori, već više od godinu dana, i sve se više izdiže u borbi za izvojevanje pobede naučnih principa marksizma-lenjinizma i pravilnih odnosa među komunističkim partijama i socijalističkim državama, za svetle perspektive naprednih snaga sveta.

Otuda je jasno zašto se održala, još više zbila i prekalila naša Partija — predvodnik naših trudbeničkih masa, zašto joj nisu mogli naškoditi ni nasrtaji od strane imperijalista ni nepoštene pakosti od strane partijskih i državnih rukovodstava informbirovskih zemalja, koja su išla tako daleko da su ne samo pozivala na svrgavanje našeg rukovodstva, na razbijanje naše države, nego sve besomučnije nastoje svim sredstvima da postignu spolja ono što iznutra — kao što su se uverili — ne mogu i neće moći.

Otuda je jasno zašto naš Petogodišnji plan uspešno napreduje, iako je proglašen »megalomanskim« i »avanturističkim«, iako su informbiroovci, koji stalno govore o pomoći, nastojali svim sredstvima da ometu naš plan u najpresudnijim momentima, ne ustežući se ni od kakve nedozvoljene sabotaže.

Otuda je jasno zašto je indeks seljačkih radnih zadruga od prvog januara do petnaestog maja 1949 porastao sa 100 na 323, indeks domaćinstava u tim zadrugama sa 100 na 291, odnos zemlje u tim zadrugama sa 100 na 308, — i da je za četiri meseca stvoreno 3.000 krupnih zadružnih poljoprivrednih dobara. Jasno je otkuda na kraju prve polovine naše Petoljetke — četiri godine posle završetka rata — socijalistički sektor naše poljoprivrede (bez fabričkih ekonomija) iznosi 19,7%, a od toga na seljačke radne zadruge otpada 14%. Taj rastući proces socijalističkog preobražaja našeg sela pokazuje odziv naših seljačkih radnih masa na odluke Drugog plenuma CK KPJ, to je ofanziva koju radni narod naše zemlje vrši za bržu izgradnju socijalizma uprkos svih smetnji, ucena, sabotaža i provokacija od strane informbiroovaca, uprkos teškim i neprebolnim uvredama koje su našim narodima nanesene nepravednom trgovinom Koruškom i nepojamnim klevetama u vezi s Grčkom.

Otuda je jasno kako se može ostvariti u našoj zemlji Petogodišnji plan izgradnje socijalizma sopstvenim snagama, otuda su jasne brojke o izvršenju prve polovine Petogodišnjeg plana koje je objavila Savezna planska komisija, otuda je jasno kako od zaostale zemlje, koju je politika Informbiroa osuđivala da takva i nadalje ostane, može nečuvenim tempom da postaje privredno razvijena i napredna zemlja, kako mala zemlja, koja je u ratu činila ogromne napore i imala ogromne žrtve, može već danas da blista svojim ostvarenjima u izgradnji.

Naša Partija umela je da povede naše narode u oslobodilački rat kada pomoći niotkuda nije bilo ali je bilo uzdanja i perspektive, kada je borba naših naroda, kojom su rukovodili Partija i Tito, bila dragocena pomoć Sovjetskom Savezu i ostalim narodima koji su se borili protiv fašizma. Naša Partija nije čekala računajući na konačni ishod rata, zato je oslobodilački rat doneo neocenjive revolucionarne tekovine. Naša Partija je umela i ume da svoju pravilnu liniju prenese na milionske mase trudbenika, da je ovi sprovode kao svoju. U takvoj zemlji revolucionarnog preobražaja nije izuzetak da ljudi stari preko šezdeset godina idu sa omladinom od radilišta do radilišta da se iz dana u dan javljaju novi racionalizatori, pronalazači, konstruktori. Jasno je i zašto borci Jugoslovenske armije dnevno tovare 109 vagona kamena za Autoput i zašto radio-stanica »Bratstvo—jedinstvo« na Autoputu govori: »Izgraditi Autoput u ovoj godini — naš zavet narodu, Partiji i Titu«, zašto omladinske brigade sa Novog Beograda pišu ogromne parole »Mi se takmičimo sa graditeljima Autoputa« — zašto jedna smena tih brigada daje 1001 udarnika i sa koliko napora i visokih rezultata su oni odneli pobedu u tome takmičenju. Razumljivo je zašto 40.000 frontovaca iz Sarajeva može za dva i po meseca da da 657.000 dobrovoljnih radnih časova i razumljivo je kako i zašto su posebne frontovske brigade Hrvatske dale 29 miliona radnih časova. Uz nesmanjeni polet svesnih radnih masa, nadahnutih Partijom i Titom, takoreći iz dana u dan niču nove fabrike i hidrocentrale, osvajaju se nove proizvodnje, primenjuju se novi izvori snaga i postižu nove prerade naših obilnih sirovina, raste broj radničko-službeničkih menzi i restorana, škola i kulturnih ustanova, bolnica i letovališta. Uz pesmu, sa zanosom i borbenim radnim elanom otima se od močvari 50.000 hektara zemlje, u Vojvodini se stvaraju ogromna pirinčana polja na lošem zemljištu, a u Crnoj Gori i Hercegovini ogromna pamučna polja. Pod brigom naše Partije i države sve naše republike i svi naši krajevi uzdižu se do visokog stupnja privrede i kulture. Gradovi postaju lepši, na pustim poljima niču novi gradovi, a sela se približuju kulturi centara. Razumljivo je otkuda ponos, revolucionarni elan herojima rada u našoj zemlji, zašto se takmičarski zamah Alije Sirotanovića, Hase Katanića, Katice Kostin, Habibe Jajetović i mnogih drugih udarnika prenosi na ogromne mase, što iz masa naših ljudi i žena iz dana u dan niču kvalifikovani radnici.

Takva je zemlja Jugoslavija koju podiže KPJ na osnovu Programa donesenog na Petom kongresu, na osnovu Titovog Petogodišnjeg plana izgradnje socijalizma čija je prva polovina pobedonosno završena, takvi su njeni ljudi koje Partija nadahnjuje i vaspitava za graditelje socijalizma, kao nesalomljivi oslonac naprednih međunarodnih snaga. To su rezultati kojima naša Partija i zemlja odgovara na jednogodišnje informbiroovske nasrtaje na našu socijalističku domovinu, to su one svesne mase, u koje Partija unosi duh marksizma-lenjinizma. To su podvizi sopstvenih snaga kojima se naša Partija i naši narodi bore za pobedu istine, za pobedu ravnopravnosti i jednakosti među narodima, za pravilne odnose među komunističkim partijama i socijalističkim državama, za revolucionarnu nauku i revolucionarnu praksu, protiv revizionizma i kontrarevolucije, protiv metoda neravnopravnosti i podvlašćivanja u socijalističkom svetu. To su rezultati sa kojima su proslavljene godišnjice ustanaka u socijalističkim ofanzivama na ispunjenju Petogodišnjeg plana.

Ova borba naše Partije i naših naroda za istinu i za komunistički moral, za rešenje pitanja koja se u međunarodnom radničkom pokretu moraju rešiti, daje nov revolucionarni prinos u riznicu međunarodnog revolucionarnog pokreta. Ta borba će pobediti, jer je pravedna i nepokolebljiva i jer je vodi Partija i narod oprobani i prekaljeni u pravednoj borbi.

Dragi MILENKOVIĆ

Vanja Radauš: Bombaš

SVIJETLI GROBOVI

Dva omladinska prvoborca, dva rukovodioca omladine Bosne i Hercegovine, Vladimir Nemet i Kosta Bosnić, poginuli su idući na zbor u Ključu gde je proslavljan Ilinjdan. Njih dvojica su u toku trogodišnje borbe prošli put od boraca prvih partizanskih odreda do istaknutih političkih rukovodilaca omladine. Njihova pogibija izazvala je među mladim drugovima duboku žalost ali je delovala i kao poziv za ostvarenje punog jedinstva u redovima naše omladine.

Od jučer, niko se od nas ničemu ne nasmija, ni ne osmijehnu.

Jučer poslije podne, kad stiže ta vijest da poginuste, — grč, kao da su kandže strelovite grabilice, zgrabi nam i sledi lica, baš kad smo u mladom hrastiku povrh zelene Sane igrali kola ilinjska, slavili četvrto ustaničko, posljednje, pobjedničko Ilinje.

Grč, cijeli dan smo u tom grču, zaledio nam je sada i riječ i suzu, u ovom muklom trenutku kad spora koraka, kao da bismo da odgodimo nezamislivi rastanak, idemo za vašim kovčezima prateći vas na groblje pokraj crkvice što se u ovaj posljednji vaš suton bijeli na brežuljku pod Grmečom.

A i Grmeč, strm i težak, nadnosi se nad vas, mrkomodar od pritajena čemera, iz kojih ponekad zarosi, — šta rosi iz suvih grmečkih očiju? Šta plače u malom zvonu sa crkvice? Može li plakati tuč?

Možemo li plakati mi koji smo u četvrtoj ofanzivi, u tom Grmeču iznad vas, vidjeli majku kako u zbjegu bježeći ispod granata polaže u snijeg jedno dijete da bi spasila ono drugo, nejače? Možemo li plakati mi koji smo poslije Četvrte, na cesti između Drvara i Prekaje, odgrnuli ponjavu sa jednog tijela u jarku: majka iz Banije, mrtva; u onoj nepreglednoj povorci izbjeglica povlačila se stotine kilometara pred Nijemcima, tu eto klonula i mrtvo njeno tijelo neko je pokrio ponjavom kojom se zagrnula krenuvši od kuće u snijeg i neizvjesnost. Možemo li plakati mi koji smo vidjeli, na Pašinim Konacima i Kozari, poslije Kozarske ofanzive, crn, kao sad skinut, šešir pokraj lubanje koju su oglodali mravi i uz tu lubanju oca lubanje njegove žene i djece? Može li plakati tuč?

Ovdje gdje najzad stigosmo, između ova dva hrastića, čekaju vas, jedna pokraj druge, dvije rake. Naglo otvorene, iznenađene, zaprepaštene. Kuda, i baš sada? Zar na ovo Ilinje, pred samu pobjedu, kojoj ste letjeli kao dvije strijele ?

Zar su istinite, mladi metalče, zar su posljednje, Kosta, te riječi što ti ih rekosmo tako stegnuta srca, tvrde i drhtave kao nekad željezo kad je zvonilo pod tvojim čekićem? Zar se mi to zbilja ne našalismo, prostodušni čitatelju Ostapa Bendera, Braco naš, zar se mi to zbilja ne našalismo kad ti otpjevasmo, tešku kao bat sprovodnih koraka, pjesmu koju si ponekad pjevušio na svojim dugim putevima obilazeći omladinu po glamočkim vrtačama i kozarskim obrežjima?

Sjećaš li se, Braco, onog snijega do vrata, one prve ustaničke zime? Ti si tada, jedini ti si bio sposoban da budeš tada kurir između Kozare i Čemernice! Pregrljati šezdeset kilometara, za jedan dan, po onim nametima, pokraj ustaških posada i kroz četničke zasjede — šta je to bilo za tebe? »To je, drugovi, medicinska činjenica!«, govorio si poslije toga Benderovim jezikom ulazeći u štab Mladena Stojanovića u pola noći poput vukodlaka, mašući smrznutim rukama kao marioneta. »Nego zbilja, drugovi,« govorio bi dalje, »ako vi želite poštu, onda mi izvolite izmasirati ruke, e da bi vam istu mogao izvaditi iz džepa!« Ili, kad si u kozarskoj ofanzivi — dok su po jelikama oko nas rskali neprijateljski plotuni — dobacivao isto tako granate: »Drugarice, malo ste predaleko izvoljeli prsnuti!« Ili, kad si u Sedmoj, na prvi pucanj švapske zasjede u Sonetici, zgrabio šmajser — i ko bi tebe tada zaustavio da ne jurišaš na čuku sa titovskom vojskom, krilat uz nju i ona uza te? Ili, sjećaš li se onog bukovog pendreka koji si, kao mlad zagrebački student u predvečerje aprilske katastrofe, izvadio ispod kaputa i kojim si lupao po frankovačkim glavama na mitingu? ...

Zar, Kosta naš, planuše brzo kao barut tvoja četiri ognjena Ilinja, zar zbilja prasnuše nad tvojim rumenim, zadihanim licem četiri nadgrobna plotuna, zar se to zbilja, u četvrtom plotunu, ugasi negdje duboko u grmečkim oblacima jedan svijetleći metak?

Sjećaš li se onih svijetlećih metaka? Njih si slao, prvih ilinjskih dana, sa drvarskih kamenjara pravo u kasino talijanskih oficira. I sjećaš li se, proljetos, bili smo u planini Šiši, bila je Sedma ofanziva. »Tu se pola sata od nas«, rekao si, »nalazi Trinaesta brigada. Ja ovdje, drugovi, momentano nisam potreban, idem da je obiđem!« i odletio si kao hrt. I vrativši se iz brigade, čuo si da se drugarica iz vašeg rukovodstva izvukla iz Drvara u koji su se pred nekoliko dana spustile bile njemačke jedrilice da uhvate Tita. Meni, koji sam te gledao sa strane, činilo se tada kao da ćeš se na vijest o drugarici sav rasprsnuti od ustreptale radosti. »Idemo po nju na Potoke!« skočio si na konja i zamakao u oblake — koji su se tada provlačili kroza šumu. Poslije podne, doveo si tu drugaricu u našu kolonu i pokazivao je svakom koga bi sreo, široko i nasmijano: »Vidiš, živa!«

A ja sada gledam: Mrtav! Da, mrtav. Obadva, veličanstveno mrtvi. I leže u svojim kovčezima mirni pred rakama kao da baš oni najmanje žale za svojim životom, mirni kao i onda kad su bili u tom životu pa ga nisu štedjeli i bez po muke stotinu ga puta davali. I kao da je mrtva sama smrt, a one žive nad njom, leže zastave po njima žarke u svojim bojama, hrvatska po Hrvatu iz Zagorja, srpska po Srbinu iz Drvara, po obojici crvena. Ta smrt leži ničice pred likom Tita.

I ne daj suzi, blijedi skojevče, ti što se opraštaš s njim! Braco, Kosta, metci svijetleći ili zvijezde, sokolovi ili borovi zeleni, ili sve što ide u vis i u sunce, — ili kako drukčije, kojim drugim imenom da vas oslovimo u ovom nijemom trenutku dok vaši kovčezi stružu zemlju spuštajući se u raku! Ne damo suzama, iako naviru na oči ne kao plač, već kao zakletva! Dođe joj da zarida nad vama, ovoj grmečkoj i drvarskoj omladini što je na glas vaše smrti dojurila ovamo, na ovo posljednje viđenje s vama; ali ne pušta glasa od sebe. Ruku podiže da obriše suzu mali sanički musliman, koji je za vaše vijence nabrao poljskog cvijeća, ali suza mu se sama zaustavlja u oku. I ovom tihom domaćinu — koji se usput priključio vašem sprovodu, ne znajući ništa više do toliko da je to sprovod naših dobrih boraca — povija se oko brkova roditeljska tuga — samo što nije briznuo; ali stisnutih vilica gleda preda se. A njemu, pogledajte njega, starog našeg rukovodioca! Njemu se evo lice, surovo i jarkovito kao vododerina, sve iskrivilo u jedan vrisak — koji se sledio u čelik. Čuteći, mirno, svak uzima grudu zemlje i spušta je u raku za vama, kao da otkida komad sebe za pobjedu.

O, biće naša! Neće biti samo vaše majke i dragane, koje će vam sutra doći na grobove. Dolaziće vam hiljade starih i mladih da se živi, zajedno s vama oživljenima, sjete ovih dana kad i počesmo da živimo.

Skender KULENOVIĆ

PET ILINDENA

Prviot ušte go pomnam od Kozjak — vo mini i plamen.
Rasteše zemja ilindenska v bitki pod borečko zname.

★

Proleta godina — selica... Vtoriot proslavi slava
so nas vo rudarska jama i negde vo novroden zavod.

★

Vivnata zlatesta žetva so pesni pak Denot go sretna.
Odnovo v široki zenici beskrajna idnina svetna.

★

Letaat krileni denovi. So nas se rujnite zori...
Eve go Ilinden žestok, so zamav na čovek i borec.

★

Peti pat od zaseda temna nekoj zad tilot ni strelal.
No, eve, pak za nas raste zora ilindenska, bela.

Slavko JANEVSKI

PROSLAVA STOGODIŠNJICE SMRTI ŠANDORA PETEFIJA

Trideset i prvog jula ove godine širom Vojvodine svečano je proslavljena stogodišnjica smrti velikog mađarskog pesnika i revolucionarnog borca Šandora Petefija. Program ove proslave utvrđen je blagovremeno na sastanku rukovodilaca Saveza kulturno-prosvetnih društava i mađarskih kulturnih i javnih radnika iz Vojvodine. U svim gradovima i selima Vojvodine održane su svečane akademije na kojima su čitani referati o životu i radu Petefija i recitovane njegove najbolje pesme. Na akademijama u većim mestima govorili su mađarski književnici i kulturni radnici iz Vojvodine. Mađarska amaterska pozorišta i dramske sekcije mađarskih kulturno-prosvetnih društava izveli su Petefijevo delo »Apostol« i »Petefi pred sudom« od Ane Balaš.

Proslava dana pogibije velikog pesnika mađarske revolucije dala je rečite dokaze o tome koliko naši narodi poštuju i vole delo Šandora Petefija. Još prošloga veka naš pesnik Jovan Jovanović-Zmaj prevodio je Petefijeve stihove, a i docnije Petefi je često prevođen i o njemu se pisalo kod nas. Posle oslobođenja u izdanju »Matice srpske« objavljena je zbirka prevedenih Petefijevih pesama.

Za vreme Narodnooslobodilačke borbe revolucionarne pesme Petefija nadahnjivale su naše borce u Vojvodini u borbi protiv fašističkog okupatora i domaćih izdajica. Ime Petefija nosila je prva brigada sastavljena od vojvođanskih Mađara. Posle oslobođenja u svim mađarskim mestima, pa i u mestima nastanjenim našim življem, Petefijeve pesme često su recitovane na priredbama.

BORBA ZA ODBRANU MIRA

Poslednjih meseci u Berlinu i u drugim gradovima Nemačke priređen je niz masovnih manifestacija u borbi za mir. Na njima je uzelo učešća nekoliko miliona ljudi. Za pretsednike Stalnog komiteta pristalica mira izabrani su poznati nemački književnici i javni radnici Ana Zegers, Johanes Beher i Arnold Zvajg.

U Urugvaju su na nizu masovnih skupova istupali delegati sa Pariskog kongresa pristalica mira. Dosada je u nacionalni komitet pristalica mira stupilo 20 različitih organizacija.

U Parizu je svečano proslavljen francuski nacionalni praznik 14 juli, dan pada Bastilje. Velika povorka manifestanata tekla je nekoliko časova neprekidno od Bastilje do trga Nasion. Učesnici u proslavi naročito su toplo pozdravili delegaciju Madagaskara, zahtevajući tom prilikom da se izvrši revizija procesa madagaskarskim poslanicima, koji su nedavno osuđeni.

U Koreji je krajem juna održan osnivački kongres Jedinstvenog demokratskog fronta Koreje: »Korejski narod« — kaže se u rezoluciji donetoj na ovom kongresu — treba da postavi kao svoj glavni zadatak borbu za mir i učvršćivanje međunarodne saradnje, protiv agresivne politike imperijalističkih država«. Posle kongresa održan je veliki miting, na kome je učestvovalo preko 200.000 ljudi.

Pod pretsedništvom profesora Dibua i uz učešće čuvenog pevača Pola Robsona, u Njujorku je nedavno održan masovni miting. Govornici na mitingu izazvali su veliko oduševljenje svojim pozivom, upućenim Crncima Amerike, da uzmu aktivnog učešća u snažnom pokretu za oslobođenje Crnaca i u borbi za svecpšti mir.

OVDE RADIO BEOGRAD

Od Vatikana pa do Kominforma svi su se zaverili protiv nas. Konzervativne, socijaldemokratske i komunističke novine raspisale su se protiv nove Jugoslavije. »Njujork Herald Tribjun« ljubazno pozajmljuje vesti iz svojih izvora Rude Pravu, dok agencija PAP sa najvećim zadovoljstvom puni stupce »Oservatore Romanu«. Nastala je jedna neopisiva gužva, jedna nesveta alijansa, jedno isprepletanje antijugoslovenskih trabunjanja, jedan disonantan potpuri antijugoslovenskih radio emisija dirigovanih sa Istoka i sa Zapada. No, cela ta kampanja koja je počela sa tolikom bukom, prešla je — kako bismo to rekli radio jezikom — u period fedinga, naime, izgubila je onaj momenat psihološke prednosti koju je osvojila bombastim objavljivanjem rezolucije Informbiroa.

Kada Holivud želi da proturi jedan izrazito loš film on mu da bombast početak, recimo ovako: uopšte se ne daje ime filma ili glumaca, režisera i kompozitora, već film odmah počinje scenom ubistva ili krađe. Čuje se pucanj, eksplozija, vidi se oblakoder koji se ruši, čuje se krik jedne žene, čuje se tupi udarac tela, koje pada na stene sa vrha visokog brda. Takav početak obično zastraši publiku. Međutim, u toku samog filma publika dolazi do uverenja da je film loš i napušta dvoranu.

I antijugoslovenska kampanja je započela serijom pucnjeva. Pucalo se na jedinstvo međunarodnog radničkog pokreta, na marksizam-lenjinizam, itd... Naravno, publika, komunisti i nekomunisti čitavog sveta uzbunili su se. Međutim, ono što je sledilo ovakvom početku uverilo je poštene ljude ovog sveta da je ova antijugoslovenska hajka jedna neistinita i podla inscenacija.

Isti »argumenti« koji nisu argumenti upotrebljavaju se iz dana u dan, iz meseca u mesec, iste optužbe koje su skroz na skroz neosnovane, iste lvidnje koje su lažne. Došlo se do toga da »Unita«, organ Komunističke partije Italije, više ne nalazi nijednog svog urednika ili saradnika sa dovoljno mašte koji bi napisao uvodnik povodom godišnjice Rezolucije i prosto naprosto prepisuje članak onog Rakošija iz »Trajnog Mira«. Otišlo se tako daleko da je spoljnopolitički urednik »Dejli Vorkera«, organa Komunističke partije Velike Britanije, pobrkao pojmove i stavio vest o trgovinskom sporazumu između Poljske i angloameričkebizonske Nemačke odmah iza vesti o prekidu od strane Poljske jugoslovensko-poljskih trgovinskih odnosa i to navodi kao »jasan dokaz« da Jugoslavija prelazi u tabor imperijalista... (već više od godinu dana i nikako da pređe!)

Trudbenici u inostranstvu nalaze se u dosta teškoj poziciji. Oni uviđaju besmislenost i neosnovanost antijugoslovenske kampanje. No, i pored toga, svakodnevno im se serviraju laži o Jugoslaviji. Kako će oni saznati istinu kada tu istinu kriju kao zmija noge i njihova štampa i radio?

Postoji nekoliko mogućnosti. Jedna od mogućnosti, ako ne i najvažnija, pomoću koje će trudbenici u inostranstvu saznati istinu o Jugoslaviji, jeste Radio Beograd.

U našoj dnevnoj štampi, pored programa Radio Beograda na srednjim talasima za zemlju, objavljuju se i programi Kratkotalasne stanice za inostranstvo. Čitaoci veoma retko poklanjaju pažnju programima ove stanice. Oni i ne pomišljaju od koliko velike važnosti je ovaj program, kakvim se opasnostima izlažu naši slušaoci u nekim zemljama. U Bugarskoj, kako nam javljaju, ide se u zatvor za slušanje Radio Beograda. Sovjetske vlasti često ometaju naše emisije veštačkom bukom i šumovima. Zatvor... smetnje... koliko li to potseća na slušanje, recimo radio Moskve, pod okupacijom, u Jugoslaviji.

Istina, naša Radio stanica koja daje vesti za inostranstvo ne poseduje toliko kilovata kao Radio Moskva ili London. Teško nas je slušati a i opasno. No, ipak, slušaju nas. I to ne jedan ili dva odana prijatelja u okolnim zemljama već mnogi znani i neznani pošteni ljudi, radnici širom celog sveta. Stotine nam i pišu. Pišu nam čak iz Australije i Japana. Vole naše emisije, našu zemlju, vole našu Partiju. Pisma naših slušalaca protkana su ljubavlju prema Titu.

»Video sam Maršala Tita u Pragu«, piše jedan radnik iz Velvarija u Čehoslovačkoj. »Ponosimo se njime... vi ste naša braća.«

Nikakve sabotaže u isporuci materijala, nikakva diplomatska podmetanja ne pomažu rukovodiocima KP Čehoslovačke i drugih zemalja narodne demokratije i SSSR-a. Oni ne mogu da ubede svoje narode da smo mi »napustili demokratski tabor«. Zalud češki i drugi informbirovci pokušavaju da prodaju svom narodu nekakve Ivanoviće kao pretstavnike Jugoslavije. Evo kako na to reaguje jedan radnik iz Rožnova:

»Upoznao sam se sa drugovima iz Titove Armije i mnogo ih žaloleo za četiri meseca zajedničkog života...«

On razlikuje ljude iz Titove Armije od ljudi koji menjaju »armije« i »šefove« zaviseći od konjunkture na tržištu duša.

Jedna naša slušateljka iz Praga više se ne osvrće na lažne vesti o Jugoslaviji iz »Rude Prava« i radio Praga. Ona nam zahvaljuje na emisijama i piše:

»Želim Vam mnogo uspeha u vašoj izgradnji u toku idućih godina«

Dve slepe drugarice iz Čenoslovačke nam pišu. One su slepe, ali to im ne smeta da vide na čijoj je strani istina:

»Srećne smo«, pišu one, »što ni za trenutak nismo poverovale izmišljotinama i klevetama Informbiroa, što verujemo u ispravnost politike Centralnog komiteta KPJ sa drugom Titom na čelu i verujemo da će ceo jugoslovenski narod svojim radom i ljubavlju prema drugu Titu dokazati svim klevetnicima netačnost njihovih tvrdnji.«

Ove dve devojke spevale su i pesmu našoj Republici:

»Iz potoka krvi i ratne vreve rodila si se, Republiko naša!
Kroz muke su prošli narodi Tvoji da u njima nađu svog vođu.
Naroda Tvojih najvećeg sina — prvi on je podigao zastavu Revolucije;
Kada se dušmanin opijao vinom slave On je narodu dao mač pravde u ruke,
Seme slobode narod zaseja u zemlji krvlju nalivenoj,
Zagrevao je ljubavlju čistom, jačom od muka i stradanja svih,
Nazreše pobedu crvene zvezde, pobede sjaj sigurni
I iz semena poče da niče plod neobične lepote
Zemlja jugoslovenska slobodno odahnu — postade Republika.
Federativna Republika mlada svim svojim narodima ista prava pruža,
Nju mudro danas vodi narodna vlada sa Titom na čelu,
Zastave slave lepršaju širom zemlje! Šume — zapevajte svoju pesmu
Smelu. Potoci, reke, brže kolo zaigrajte! A vi, planine,
budite zemlji budna straža.
Čuvajte, narodi, verno poredak Republike Vaše i branite uvek i čvrsto
Stečena prava.
Oko druga Tita zbijte svoje redove.
Tvoja Republika neka je večito zdrava!

Mi znamo da je većina naroda u demokratskim zemljama uz nas i da nam iskreno želi da uspemo u našoj borbi za izgradnju socijalizma. Jugoslavija je zaslužila poverenje trudbenika iz inostranstva svojom časnom ulogom kako u toku Narodnooslobodilačkog rata tako i u posleratnom periodu. I u ratu i u miru, rukovođena svojom Komunističkom partijom, Jugoslavija je bila i jeste u prvim redovima naprednih snaga u svetu. To se zna. To je opštepoznata činjenica u pravom smislu te reči. A takođe je opštepoznata činjenica da se veliki broj onih koji nas danas napadaju i optužuju na osnovu izmišljenih, njihovih »opštepoznatih« »činjenica«, baš nije nalazio u prvim redovima borbe. To mase znaju. Zato nije ni čudo kad nam iz Bugarske stigne — pukim slučajem, mimo bugarske cenzure — jedno pismo u kome se veli da se »mase u Bugarskoj mnogo interesuju za emisije Radio Beograda i Skoplja«. Nije čudo kada nam iz Moskve dolazi pismo u kome se između ostalog kaže i sledeće:

»Za sovjetske radio slušaoce svakako su zanimljive vaše emisije u kojima govorite o uspesima u socijalističkoj izgradnji, o Maršalu Titu lično, o stavu vaših naroda prema događajima u inostranstvu. Poželjno je — piše slušalac iz Moskve — da vam se stanica bolje čuje.«

Bez sumnje će biti interesantno za sovjetske slušaoce kako se uprkos lažima, klevetama i smetnjama od strane Kominforma u Jugoslaviji dižu fabrike, hidrocentrale, škole, pozorišta, gradovi, sela — životni standard narodnih masa. Biće interesantno za sovjetske slušaoce da čuju kako su narodi Jugoslavije reagovali na sramnu prodaju Koruške od strane sovjetskih rukovodilaca, kako su svi naši narodi uz Tita, kako smo Tito i mi ustvari jedno te isto.

»Uspeh Titovoj Jugoslaviji!« — piše slušalac iz Turnova. On je dobro shvatio da ne postoje dve Jugoslavije, jedna zdrava i druga nezdrava, bolesna. Jugoslavija je jedna, zdrava, jedinstvena i jaka Titova Jugoslavija.

Iz svih krajeva sveta pišu nam i žele nam što više uspeha.

»Želim vam sve najlepše u vašem teškom poslu, u izgradnji vaše zemlje«, — piše nam Hans Tili iz Vupertala u Nemačkoj. »Simpatije našeg naroda su na vašoj strani i zbog toga što tako dobro postupate sa našim zarobljenicima.«

Ništa se ne zaboravlja. Ni naša borba, ni sve ono što smo učinili i činimo. Tili veoma dobro zna kako smo mi postupili sa fašistima i ratnim zločincima. I on vidi da je istina na našoj strani. Ne zaboravlja se stav naše Vlade na raznim međunarodnim konferencijama. Naši pretstavnici su uvek istupali za mir, za saradnju među narodima. Naš slušalac Pjer Mobek iz Baskona u Francuskoj to zna i završava svoje pismo usklicima: »Neka živi mir među narodima! Neka živi Nova Jugoslavija!«

Zašto bi onaj španski emigrant, republikanac, pisao baš nama, zašto bi baš nas slušao i zašto bi nam stavio na znanje da je on ubeđen da Jugoslavija ide ispravnim putem? Svakako zato jer se seća naših boraca u Španiji, akcija naše Partije, Vlade, sindikata, — za pomoć republikanskoj Španiji.

»Vrlo mi je drago da čujem o divnoj obnovi u Jugoslaviji posle strašnih iskušenja kroz koja je prošla za vreme rata« — piše jedan naš slušalac koga »Dejli Vorker« nije uspeo da ubedi u »nacionalizam«, »trockizam« — i bogzna šta još! — »nezdravih« snaga u Jugoslaviji. Pirs iz Berkamsteda u Engleskoj divi se našoj omladini i piše o njenom velikom doprinosu zajedničkoj pobedi nad fašizmom. I tako se redaju pisma odanosti i ljubavi prema Titu, prema Jugoslaviji. Koverte su raznobojne, marke bi pretstavljale kompletnu kolekciju za nekog strasnog filatelistu.

Mala nam je stanica, a one koje pričaju protiv nas su velike i moćne. Mala nam je zemlja u poređenju sa onima koje nas napadaju. Naši klevetnici tu dakle imaju prednost nad nama. Za jednu emisiju Radio Beograda oni naprave dve, pa i deset. Za jedan kilovat naše stanice oni puštaju u pogon deset, pa i dvadeset.

No, i pored toga što su toliko veliki i glomazni, glasni i bučni, mi imamo veliku prednost nad njima. Tu prednost ćemo adržati i ako oni udesetostruče broj radio stanica i kilovata i ako mobilišu još hiljade urednika i saradnika kojima će jedina dužnost biti izmišljanje novih antijugoslovenskih patki. Tu prednost nam niko neće moći da oduzme. A ta prednost sastoji se u jednoj veoma prostoj stvari — u tome što je na našoj strani istina, dok je na njihovoj strani laž. Niko na svetu neće moći da spreči naše slušaoce da im srca uzdrhte kada čuju — »Ovde Radio Beograd«.

L. DAVIČO

MEDJU NJIMA

IZLOŽBA SLIKARA »RASELJENIH LICA« U PARIZU

Francuski list »Le letr fransez« objavio je kratak članak pod naslovom »Jedna nepotrebna izložba«. Tu se iznosi kako je pod pokroviteljstvom Ministarstva spoljnih poslova, Ministarstva prosvete i međunarodne organizacije izbeglica organizovana u Parizu izložba dela »umetnika u izgnanstvu«. U Parizu je ova izložba vrlo široko reklamirana.

Iz brošure koja se deli posetiocima na ulazu može se saznati da se radi o izbeglicama koji su »bežali pred armijama ili ideologijama«. Kako su se svi oni u svom bekstvu našli u Zapadnoj Nemačkoj nije teško razumeti o kakvim je armijama i ideologijama reč. Uostalom, u istoj brošuri se dodaje da se radi o »raseljenim licima«. Predsednik Dirkem otkriva nam smisao ovog delikatnog eufemizma. Malo dalje možemo pročitati: »Izvesne izbeglice nisu želeli da se vrate kućama zbog političkih i društvenih promena koje su u njihovim zemljama izvršene tokom rata...« Sve je to sasvim jasno. U tom pogledu ne ostavlja nikakve sumnje ni gravura kojom su ilustrovane korice kataloga a i u samom katalogu ne može se naći ni jedan Španjolac niti Grk.

Ova izložba, koja se održava u vreme kada francuski umetnici žive pod vrlo teškim uslovima i vrlo teško uspevaju da izlažu svoja dela, pretstavlja direktan napad na istinsku umetnost i razobličava organizatore koji su preko ove izložbe omogućili raznim »raseljenim licima«, da pokažu svoje lice. Izložba je još jedan dokaz više koliko daleko mogu esponenti angloameričkog imperijalizma da odu u izdajstvu svoga naroda i kakvim se sve perfidnim sretstvima služe u postizanju prljavih ciljeva svoje vladavine. Postupak francuskih vlastodržaca otkriva njihovu reakcionarnu suštinu u očima francuskog naroda i umetnika koji su se i na ovom konkretnom primeru mogli da osvedoče i duboko osete da su se ti vlastodršci čitavom provalijom odvojili od osnova na kojima počiva istinska demokratija. Vlada koja favorizuje i na svaki način štiti najljuće protivnike demokratije, one koji su se suprotstavili njenom trijumfu i živeli i delali pod fašističkim okriljem, takva vlada u stvari krči put fašizmu i time vrši zločin nad vlastitim narodom. Izložba slikara »raseljenih lica« je jedan takav akt, za takvim, sasvim jasnim ciljem.

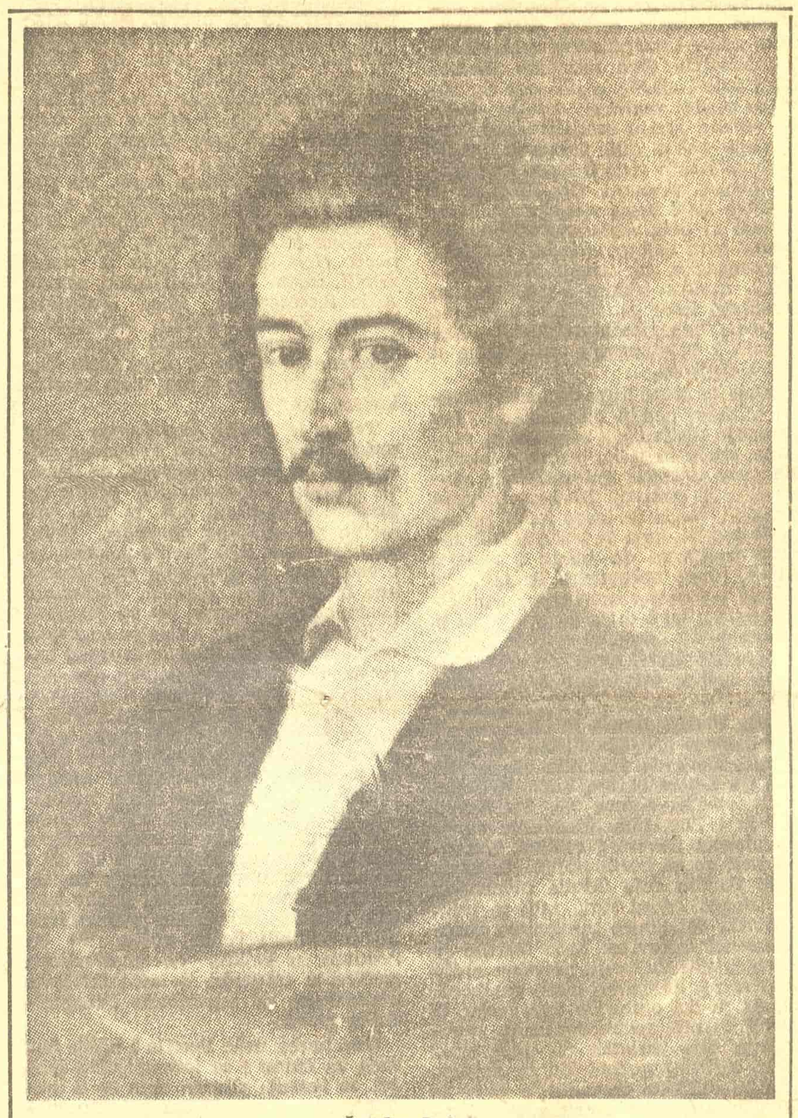

Šandor Petefi

Francuska

»NEČISTA KRV« BORE STANKOVIĆA U FRANCUSKOM PREVODU

Ovih dana u Francuskoj je u izdanju »Di Pavoa« objavljen prevod romana Bore Stankovića »Nečista krv«. Ovo delo jednog od najvećih realista u našoj književnosti prevela je Marsel Šemol-Vukasović. Predgovore su napisali poznati francuski pisac Andre Samson i profesor Univerziteta Iv Šatenjo. U svom predgovoru Andre Samson se najpohvalnije izražava o ovom delu B. Stankovića i izlaže utiske koje je na njega delo ostavilo, naročito Sofi'a, glavna ličnost romana.

Sovjetski Savez

DEČJA ENCIKLOPEDIJA

Izdavačko preduzeće sovjetske Akademije pedagoških nauka priprema prvo izdanje »Dečje enciklopedije«. Na sastavljanju enciklopedije rade akademici, književnici, istaknuti učitelji, trudbenici dečje izdavačke delatnosti i slikari.

»Dečja enciklopedija« namenjena je učenicima petog, šestog i sedmog razreda sedmoljetke. Cilj joj je da proširi i produbi znanja stečena u školi.

Cela enciklopedija obuhvataće nekoliko tomova sa sledećim glavama: »Zemlja i vasiona«, »O životu na zemlji«, »SSSR — zemlja u kojoj se izgrađuje komunizam«, »Naša otadžbina u prošlosti«, »Zemlje i narodi«; dva toma biće posvećena temi »Tehnika u službi narodne privrede SSSR« i dva toma — »Književnosti i umetnosti u SSSR«.

Svaki tom »Dečje enciklopedije« biće bogato ilustrovan, a sadržavaće i informativni rečnik.

Štampanje prva dva toma »Dečje enciklopedije« otpočeće tokom ove godine.

Mladen Leskovac

P E T E F I

(Nastavak iz prošlog broja)

Sada ostaje u Pešti. Kraj je njegovome snu o pozorištu, više mu se kao glumac neće vraćati; željan je posla, ali takvoga koji b. bio u skladu sa njegovim književnim planovima. Međutim, još je neiskusan i bezazlen: imaće da plati tešku školarinu. Ščepaju ga u svoje kandže urednici-izdavači, poslodavci književnika. To su ljudi koji sami ne umeju pisati, ali žive od književnosti, i nju tako i tretiraju; Petefi je za njih divan lov. Jedan od takvih postavlja Petefija za svoga pomoćnika. Plata je pesnikova otprilike onolika koliko plata jedne služavke: stan (mračna sobica za služavku), hrana i 15 forinata šajna mesečno; osim toga, za svaku objavljenu pesmu po 80 krajcara. Posao mu je: da čita i popravlja rukopise, prerađuje dopise, prevodi novele, čita korekture, vrši prelom lista, svaki dan trči gore u Budim, u štampariju. Pesnik za sada još ne primećuje, ili neće da primeti, čemu zapravo služi (kada bude našao za potrebno, primetiće, i reći će svoje). Na poslu je primerno tačan, pedantan. Pre svega, zadovoljan je već stoga što je sav na radu oko književnosti. I inače radi mnogo: sipa obilje stihova. Tada piše i svoju prvu slavnu pesmu, jednu od najlepših u čitavoj mađarskoj lirici: Alfeld. Piše tada dva epa, jedan koji je parodija, drugi, viteško-nacionalni; odmah potom, ciklus ljubavnih pesama. Znalci su odmah osetili značaj onih epova, naročito ovoga drugog (To je Vitez Jovan, koji je i Zmaj preveo; ep će pomoći Aranju da stvori svoje najpopularnije delo). Široj publici su se više dopale njegove vinske pesme iz te epohe, kao i one potsmešljivo-šaljive, gde na primer govori o tome kako beži od svojih poverilaca. Ustvari, nema trezvenijega čoveka od Petefija: gadi se vina; nema ni savesnijega dužnika: sa skoro mučnom pedantnošću, sa častoljubljem siromaška, isplaćivaće tokom celoga života sve dugove, do poslednje pare. Pesnikova stvarnost je dakle nešto malo drukčija no što izlazi iz ove rane lirike: u njoj je još dosta tributa savremenosti. Ubrzo, sve će to biti razvejano, kao pleva.

Već sa tom prvom knjigom uspeh je došao, i ne mali. Krajem 1844 i početkom naredne godine dočekuju ga i napadi. Ali, Petefi nije ni blizu čovek koga napadi mogu skrhati: oni samo požuruju njegov razvoj, primoravaju ga da zauzme načelno stanovište prvo prema dojučerašnjim prijateljima, a onda, mnogo važnije, prema sebi samome. U početku ga ti napadi čude; za časak, i on se uzbuđuje njima, razmahne dvaput-triput po napadaču; ali ih uglavnom posmatra radoznalo, ispitivački, pita se: šta to znači? Već tada počinje i njegov rad na prozi: treba li reći da je i ona odlična? Ima kritičara koji žale što joj se nije posvetio u većoj meri.

Posle godinu dana crnačkoga rada u onome listu pod onakvim uslovima, Petefi raskida ugovor sa poslodavcem, ostajući i nadalje spoljni saradnik. Tu već počinje njegova uporna borba za nezavisnost pisca od izdavača: Mađari sa razlogom mogu biti ponosni što ju je Petefi vodio sa onoliko energije i časti. Putuje sada po Gornjoj Mađarskoj, odande šalje za list svoj prozni dnevnik, pun svežih impresija. Zapaža zanimljive stvari, traži i nalazi socijalne uzroke mnogih pojava, objašnjava zašto u moderno doba čovek kadikad i svoj ponos obezbeđuje novcem. Doživljuje jednu ljubav, prema Berti Mednjanskoj. Ne bi bio ona koji je kada je odmah ne bi i zaprosio; biva odbijen od bogatašice, isto tako odmah. O celome tome doživljaju piše zbirku ljubavnih stihova, Biseri ljubavi. Više nego ljubav koja ju je izazvala, u toj zbirci je važno ono što će i docnije negovati u svojoj poeziji, a na šta je naišao tokom rada na ovim stihovima: spoj između uzdignutijeg lirskoga tona i produbljenosti osećanja, iskazanih jasno, do dna providno i bistro. Kao da je ljubavni doživljaj, ne ni mnogo dubok, bio zgodan povod za jednu artističku vežbu, da bi se ispeo za jednu stepenicu više. Ipak, ne omizdri, kao ljubavna lirika njegove epohe.

Raskid sa onim urednikom Petefiju ne donosi ono čemu se nadao: uviđa da ne može živeti od književnosti, čak nema ni toliko sredstava da ma i najskromnije živi u Pešti. On, za koga sada žna već ceo literarni svet, čije se ime više ne može mimoići ni u kojoj diskusiji, koji čak i kod publike ima ne malen ugled, odlazi na selo, roditeljima. Otac mu je ponovo krčmar i mesar, u nepromenjeno istom siromaštvu. Majka i otac žive u maloj kući čije dve sobice razdvaja kuhinja; soba sa ulice je krčma, ona iznutra — njihov stan. Preko dana, pesnik radi u krčmi; s vremena na vreme digne glavu iz svojih hartija, i da bi odmenio oca, posluži možebiti po nekoga gosta; spava u onoj jednoj sobici sa roditeljima. Tek s vremena na vreme trkne do Pešte. Ali, u to doba piše svoju satiričnu pesmu Mađarski plemić; ona nije izmišljena: i junak joj se zna. Petefi ne »izmišlja«.

Međutim, stvari ne treba ulepšavati: Petefi je ustvari progonjena zver: sukobi sa urednikom, jednim, pa drugim, pa trećim, velika su i teška borba, u kojoj su skoro sva efikasna sredstva u rukama onih redaktora, sposobnih da zadave svakoga trenutka onoga ko im se suprotstavi; pesnik nema ničega sem svoga talenta. Srećom, on je od onih ljudi koji mogu podneti mnogo. Jedan jedini veliki udar možda bi i njega oborio; ali njih je mnogo, i to ga goni u borbu. I njegovoj poeziji mogu se takoreći iz dana u dan pratiti njegova raspoloženja čas elegična, čas podrugljiva, čas psovačka. Suviše je mlad da bi očajavao. I sa dna poniženja čuje se njegov sveži, zdravi glas. Sada radi ciklus pesama Oblaci; nekoliko od njih komponovaće Niče. Pa studira Šelija. Kao uvek pri ovakvim čitanjima, i kod ovoga pesnika traži i nalazi zapravo samo ono što je već sam nosio u sebi; kod Šelija će naći pobunu protiv čovječje podlosti, i protiv najveće od svih podlosti, ugnjetavanja. Iz ove epohe je slavna pesma Luda, koju je i Zmaj preveo, i koja je, kod nas, nekolike generacije ispunjavala jezom i miljem. Tada piše dramu u prozi Tigar i hijena, pa odmah potom šelijevski Vilinski san, za koju je odličan znalac rekao da je jedna od najsmelijih pesama mađarske književnosti: »mađarski stih jedva da se uzvio do tako eterskih visina nadahnuća« kao u njoj.

Sada preduzima nešto što će malo kojem mađarskom književniku i za narednih stotinu godina poći za rukom: hoće da živi kao slobodan književnik, ali da pritom ni za jotu ne popusti od svojih uverenja, literarnih, moralnih, političkih; vidi jasno da su urednici-vlasnici listova zapravo poslodavci koji iskorišćuju neorganizovane i nesolidarne pisce; zaključuje prosto: pisci ne smeju dopustiti da budu igračka u tuđim rukama. Od desetorice najuglednijih mladih pisaca, u ono doba najaktivnijih i najpoznatijih, obrazuje Društvo desetorice. Njegova je misao: svi ti pisci će obustaviti dalju saradnju u svima dosadašnjim listovima, pokrenuće novi časopis, koji će biti svojina tih književnika, i radiće samo u njemu. Za tu misao Petefi se sav zalaže, i prvi bi Peštanskih sveska trebalo je da se pojavi 1 jula 1846; ova stvar naravno nije išla bez galame pa ni bez skandala, i Petefi zbog njega zamalo nije imao dvoboj sa jednim od onih urednika. List međutim nije mogao krenuti zbog toga što nije dobio dozvolu vlade, koja je našla da je za onaj trenutak Mađarima dovoljno tri književna lista. Od ovoga neuspeha štete je imao samo Petefi, jer mu je on još više otežao i inače težak položaj među tadašnjim literarnim koterijama i kružocima. Ali baš stoga što ga taj neuspeh neće slomiti, nego još više izdvojiti i usamiti, visoko će skočiti i njegov ugled među piscima, a i njegova prkosna, ponosita i tvrda priroda naći će u njemu samo nove hrane za istrajnost.

Sada kreće na svoj sudbonosni put u Erdelj, jedini kraj zemlje koji još nije poznavao. Tako stiže i u Nadkarolj. Onde je, 8 septembra 1846, na jednome balu, prvi put ugledao i odmah zavoleo Juliju Sendrei. Bila je to šesnaestogodišnja devojka iz bogate, ugledne kuće, živela sa svojim ocem u dvorcu, bezmalo tvrđavi, u romantičnom, pustom kraju. Glas o Petefiju došao je u palanku pre njega: Petefi nije baš bio stidljiv čovek niti izbegavao gužvu (»Kao što je poznato« — pisao je sam Petefi — »ja baš nisam skroman čovek...«; onu gornju Verešmartijevu ocenu valja shvatiti ovako: bilo je to u doba kada Petefi još nije bio siguran u sebe; i to je tako video Verešmarti. Kada međutim jednom Petefi bude shvatio ko je on...). Tako je i devojka čula za njega pre nego što ga je videla. Zna se, uostalom, da je već ranije čitala i njegove pesme, i sa svojim pansionatskim lepim vaspitanjem bila oduševljena zbog sloboda u njima. Morala ga je sa radoznalošću zagledati. Kažu, nije bio lep. Ali, imao je oči crne kao ponoć, koje su sijale kao u stalnoj groznici. Bio je mio, dražestan, kada je hteo; sada je hteo. Sigurno je da ga nije odmah zavolela. Ali ju je Petefi obasuo tolikom bujicom svoje ljubavi, da devojče nije moglo doći k sebi, nego je zauvek izgubilo ravnotežu. On ju je odmah zaprosio u oca; odmah je bio odbijen. Ali, ova ljubav nije bila kao dosadašnje Petefijeve prolazne inspiracije: ona je zauvek vezala pesnika sa Julijom. Posle mnogih zapleta i teškoća, tačno godinu dana posle poznanstva, 8 septembra 1847, Petefi će se venčati sa Julijom, i protiv volje devojčina oca.

Ova godina ljubavi prema Juliji i žilave borbe za nju neće biti manje plodna nego one ranije; naprotiv, njegova samosvest, pa stoga i njegova borbenost, takoreći iz dana u dan rastu. Zato ne štedi ni najveće, kada mu se put ukrsti sa njihovima. Košut, na primer, uvređeno odbija da sarađuje u jednome listu sa koječekakvim komedijašem. Petefi plane: neka glasoviti vitez jednakosti smatra za čast što mu se pruža prilika da radi u jednome listu sa njim, Petefijem. A već kako će razgovarati sa sitnima, sa bednicima! Je li on već u politici? Petefi odbija da to prizna. Ustvari, on je do grla u njoj, od prvoga dana, i dobro je što je tako. Evo kako je o tome pitanju pisao nešto docnije: »Naš politički život ja sam gledao izdalje, ili nisam ni gledao na njega, zbog čega su me optuživali čas jednostranošću, čas grešnom ravnodušnošću. Kako su kratkovidi! Ja sam znao ono što oni nisu znali, i zato sam sažalievao larmadžijske junake dnevne politike, i smejao se važnosti koju oni sebi pridaju; znao sam da su njihova sjajna dela i blistave besede samo slika nacrtana na pesku, koju će zbrisati prvi dah budućega vihora; znao sam da oni nisu oni veliki glumci koji će na pozornici sveta odigrati ogromnu dramu preporoda, nego su samo dekorateri i statiste, koji vešaju zavese i iznose na pozornicu stolice i stolove«. I u groznici ljubavne čežnje on se uveliko spremao na svoju najveću ulogu u »ogromnoj drami preporoda«: Julija je imala da dođe u drugi red, iza sudbonosnih pitanja naroda i njegove budućnosti. Krajem 1846 baš njoj je poručivao, u svome čuvenome programatičnom stihu: da će za slobodu žrtvovati i ljubav.

Godine 1847 Petefi doživljuje i najveću radost svoga života. Ne onu kada je doznao da se Hajne oduševljava njegovom poezijom (jedna knjiga Petefijevih pesama u to doba je prevedena na nemački), nego ona druga, sudbonosnija: poznanstvo i prijateljstvo sa pesnikom Aranjem. To je susret dva džina mađarskoga pesništva. Kratka i ničim nepomućena njihova veza ostaće zauvek najlepše muško prijateljstvo u mađarskoj književnosti.

U onome trenutku Aranj je mali seoski nataroš (i on je nekada bio glumac), udubljen u svoje grčke i engleske studije (prevodi Homera, Aristofana i Šekspira), nepokretan, sa opreznošću ugnjetenoga jobađa čiji je potomak, još nesvestan svoga značaja i svojih snaga, bez imalo volje da se njima koristi i njima koristi drugima. Petefi će ga na to potsetiti. Jer u tišinu Aranjevu grunuo je Petefi kao vihor: od toga dana, sa tišinom je za Aranja bilo svršeno. Čitati njihova divna pisma jedno je od retkih užitvanja. Glavnu reč drži, naravno, Petefi, ali se postepeno zagreva i sumnjičavi, gordi Aranj. Povod poznanstvu bio je Aranjev spev o Toldiju. Kada je Kišfaludijevo društvo raspisalo konkurs za nacionalan ep, Petefi je potajno mislio da će nagrada morati biti dodeljena njemu, za Viteza Jovana, jer se drugo, pogodnije delo neće moći naći. Nagrada je, i još udvostručena, dodeljena nepoznatome Aranju. Šta radi Petefi? Istoga dana nabavlja rukopis na-

PRVI SUSRETI

Ivo ANDRIĆ

Najposle, krajem aprila 1906. stvoren je odbor od pet radnica, pet »djevojaka« kako su ih radnice zvale iako je među njima bilo i udatih žena, iako su već od prvih meseca ove godine, po primeru drugova koji su ih upućivali i savetovali počele da se među sobom zovu — drugarice. Zahtevi koje su one sastavile i nevešto i bez reda napisale olovkom na dva lista jevtine hartije za pisma velikog formata i narandžaste boje, sadržavali su uglavnom smanjenje radnog dana od jedanaest na deset sati, povišenje nadnice za petnaest do dvadeset od sto, zatim pravo na »strukovnu organizaciju«, za koju će naknadno podneti uslove i pravila. Te listove je Anica predala drugarima i posle dva dana primila od njih tabak hartije na kome su zahtevi bili otkucani na mašini, formulisani stručnim izrazima, a povišenje nadnica i smanjenje radnog vremena razrađeni u cifre i tabele, prema vrsti posla i godinama rada.

Kad je, sutradan po prvomajskoj proslavi, pet radnica izašlo pred direktora, on je dugo gledao taj otkucani tabak hartije nekim novim pogledom u kome je bilo uplašenog iznenađenja i gnevnog čuđenja. To su jasno videle, jer one su dobro i odavno poznavale svaki njegov pogled i pokret. I samo to da su one, mirne i rešene, stajale, pa ma i za trenutak pred njim zbunjenim i uplašenim, a između njih tabak otkucane hartije sa zahtevima, samo to, bez obzira na dalji tok i ishod stvari, izgledalo im je kao mala pobeda i vredno svih dosadašnjih žrtava i napora.

Direktor se brzo trgao iz prvog iznenađenja, i pokušao da ga prikrije naglim pokretima i jakim glasom.

— To.., To niste vi sastavile! Ne!?

— Mi.

Ču se jedan jedini tih glas.

— Ko vam je to sastavio? — zagrme direktor, ohrabren bojažljivim odgovorom i prostreli ih sve redom dobro poznatim pogledom.

Ali tada se Savka, koja je dotle stajala malo u pozadini, izdvoji i hvatajući mirno pogled progovori jasno:

— Šta treba da nam ko sastavlja, gospodine direktore, kad mi same dobro znamo i koliko radimo i šta primamo i kako sa onim što zaradimo na kraj izlazimo? To ne treba niko da nas uči.

Te sigurne reči vratiše direktora opet u njegov prvobitni položaj uplašenog iznenađenja i nemoćnog gneva. Uzalud je tražio u tom odgovoru neki izraz zbog koga bi mogao da plane. Vrteo se jedan trenutak, a onda, kao da se seti, udari presavijenim tabakom hartije o pisaći sto; učinio je to posve neprirodno i izgledao pritom dosta jadno.

— Vi moje savjete nećete da slušate, pa što ste sada meni donijele ovo?

— Mi vas molimo da to... da naše zahtjeve... predate Zemaljskoj vladi.

— Nisam ja vaš poštar. Eno vam vlada...

— Onda ćemo mi tako morati, u ime ostalih...

— Ko ste vi, da govorite u ime ostalih? Ko su te »ostale«? Koliko je tih »ostalih«?

— Većina, gospodine direktore.

— Ha, većina! Je li »većina«? I »strukovne organizacije«? Znači, vi politiku hoćete da vodite.

Neko zausti ali ne izgovori neku reč. A direktor je nastavljao da lupa dlanom po presavijenom tabaku hartije i zelenoj čoji na pisaćem stolu, koji je muklo odjekivao, i da viče:

— Dobro! Možete, možete! Ali, pazite: rđavim ste putem pošle i onaj ko vas na to nagovara ne želi vam dobra.

A kad je pet »djevojaka« izašlo na hodnik, pogledale su se sa dotle nepoznatim osećanjem zadovoljstva. Tu su prvi put osetile, nije to svaka jednako osetila niti je to ijedna glasno kazala, ali su osetile: da direktor nije ono što je nekad bio, tj. što su sve radnice pa i one mislile da je; da je iza tih vrata tapetiranih zelenom čojom on ostao bar nešto malo manji nego što je bio pre četvrt sata, kad su ušle.

Osetile su da je borba moguća.

Vladin povjerenik za grad Sarajevo, šef celokupne policije Edmund baron Staricki, poručio je da će primiti delegaciju sa zahtevima radnica i radnika fabrike duvana, ali ne ceo odbor od pet radnica, nego samo dve.

Tada su »djevojke« izabrale Savku Kusovčevu, crnomanjastu, onisku, otvorenu i smelu devojku iz Piruše, koja ima dva mlađa brata u gimnaziji i Anicu Pekušić. Ostale tri drugarice pratile su ih do vrata vladine zgrade, a kad im nisu dali da se tu zadržavaju, one su otišle na obalu i tu, na zidu, čekale.

Tako su se njih dve našle pred Starickim. Bio je iznad prosečne visine, snažan i gojazan, alj elastičnih pokreta, neobično bele kože, ride kose i brkova koji su bili potkresani u tvrdoj i oštroj liniji i nisu sakrivali rumena usta. Nečeg belolikog, putenog i ženskog bilo je u celom čoveku. Sve je mirisalo, sjalo i bleštalo od njega: prstenje, zlatna dugmeta na manšetama, biserna igla u zelenoj kravati, snežno belo rublje, uglačane cipele u bezbroj refleksa. Sve je na njemu i oko njega izgledalo glatko, meko, umereno toplo, dugo doterivano i potpuno doterano prema nekom nepoznatom strogom pravilniku. I sve je odgovaralo neobično visokom pojmu koji je ovaj gospodin morao imati o sebi i svom pozivu. Ali u svemu je bilo i nečeg neprirodnog i izopačenog, nemuškog i neljudskog.

— No!

Baron ih je dočekao stojeći, ali ne kod pisaćeg stola ni na sredini sobe, nego negde u dnu kao da nije ni mislio na njih, nego se tu slučajno desio.

— No?!

Ah, to austrougarsko vojničko i birokratsko: No! To nije reč nekog živog jezika ni određenog naroda, nego uzvik iz zoologije u kome ima i nešto od vepra i od stršljena i od kopca. U tom jednosložnom uzviku ima dovoljno prezira da uvredi, unizi, i uplaši milion ljudi, to je borbeni krotilački uzvik jedne kaste koja vlada svetom i drugim ljudima oko sebe, bez obzira, bez straha, bez pomisli da bi moglo drugačije biti; jedne kaste koja je, oduvek bez srca i duha, davno izgubila pamet, a sad gubi i poslednje tragove osećanja mere, svaki račun o hodu vremena i progresu sveta. Ah, to austrougarsko: No! Šteta je što se polagano zaboravlja i što će biti potpuno zaboravljeno kad izbledi u sluhu i poslednjeg čoveka toga naraštaja. Šteta je to i za prošlost i za budućnost. Trebalo bi ga sačuvati na nekoj trajnoj gramofonskoj ploči, kao primer dokle su se jedni morali ponižavati da bi živeli, množili se i hranili, a dokle su se drugi mogli spustiti, misleći da se uzdižu i da sa svoje visine neograničeno vladaju svetom i ljudima. Kao zastrašujući primer budućim naraštajima, šta čovek može učiniti od drugog čoveka i od samog sebe.

Kad »djevojke«, kao po dogovoru, po pravilnom borbenom instinktu nisu odgovorile ni na treće njegovo: »No!?!«, on im se primakao nemarnim hodom, pogledao ih kao odnekud iz daljine. Oči su mu bile malene, okrugle, zagasite, sa zamućenom beonjačom i pocrvenelim kapcima, kao prljave, ni srećne ni lepe oči; one su u tom velikom pregonjenom i prenegovanom čoveku bile jedino mesto koje nije ni zdravo ni doterivano ni uglačano. Te oči, kao da su pozajmljene od drugog i drugačijeg čoveka, nisu ni ličile toliko na oči koliko na dve rane koje su ovom inače savršenom baronovom telu služile za gledanje.

— Šta vi hoćete?

Naše reči je izgovarao nepravilno, sa pogrešnim naglaskom. Tada Savka istupi za korak napred, razmota tanki šuštavi papir u koji je bila uvijena njihova pretstavka sa zahtevima.

— Evo, gospodine, ovdje su naši zahtjevi i mi Vas molimo da ih pročitate i preporučite visokoj Zemaljskoj vladi.

Polagano i svečano, kao što se vrše važni i opasni poslovi, oboje podigoše ruke u visinu lica, i hartija iz tamne, mršave i žute Savkine ruke pređe, kao sa drugog sveta, u baronovu, punu, nabreklu i belu kao nepečen hlepčić. On rastvori tabak i samo ga prelete pogledom, a onda se okrenu radnicama:

— Jučer niste bile na posao?

— Nismo — odgovoriše obe odjednom, ali tiho.

— A zašto?

Kod tog pitanja obe »djevojke« osetiše kako se atmosfera između njih i barona odjednom ispuni nečim novim i opasnim; to neprijatelj pita, sa neprijateljskom namerom i valja mu odgovoriti, ali ni suviše opširno a ni ponizno, ne prećutati glavno, a ne kazati što ne treba. A kako da se snađu njih dve, neiskusne i neuke? Strah ih je ne barona nego odgovornosti prema onima koji nisu ovde, ali za koje njih dve, takve kakve su, moraju da govore, i to tako kao da ih slušaju sve radnice i svi radnici, i to ne samo iz njihove fabrike.

— Zato što je bio Prvi maj — reče prigušeno Savka.

— Praznik radnog naroda — dodade Anica bez razmišljanja i obe se osetiše malo lakše, kao da su sada našle neki stav i oslonac za razgovor koga ne mogu izbeći.

— Ah, a ko vama je kazao da je to »praznik« i da »radni« narod treba da ne radi?

— Po cijelom svijetu se slavi Prvi maj.

Baron planu.

Vikao je na njih, dugo i ružno, sa visoka kao što se više na zaista nerazumna stvorenja, sa nekom mržnjom koja je daleko prevazilazila ne samo ove dve »devojke« nego i pitanje štrajka i ceo »delokrug« baronove vlasti. Ugroženi interesi i povređena oholost moćne klase govorili su na usta poročnog čoveka nezdravih živaca. Jer, ta mržnja bila je u stvari prezir. Samo vrlo poročni ljudi sposobni su za takav prezir. A ovaj čovek je bio pun prezira koji je izbijao iz glasa, iz svakog pokreta; ali sve je to, izgleda, bilo slabo da izrazi njegov veliki prezir prema svima ljudima, i to kao da je i bilo glavni uzrok njegove ljutnje, a ove dve žene, pretstavnice pobunjenih radnica samo bedan povod.

Devojke nisu ni razumele potpuno sve što je govorio, ali je sve zajedno bilo teško i odvratno, i iz svega je izlazilo da im govori ovo: Šta vi znate o svetu, i otkud vi možete znati šta ceo svet radi? Ja ću vam kazati otkud. Desetak lenjština, čivutskih skitnica i raznih probisveta koji su došli u Sarajevo da bune i zavode radnike kazali su vam to. A ja vam kažem da ćemo mi sve njih poslati odakle su došli, proterati vezane. A ni vi ništa bolje nećete proći, ako budete bunili poštene i vredne radnice. Jer mi imamo načina i za takve ptice koje se šetkaju naokolo sa nekim smešnim i blesavim pretstavkama i zahtevima, umesto da gledaju svoj posao. Mi smo do sada postupali fino, sa mekim rukavicama na rukama, ali kad skinemo rukavice, videćete da je naša ruka od železa. Osetićete to na svojoj koži. Tada ćete se možda kajati, ali će biti dockan.

Sve je to on izgovorio nepravilnim rečima i nakaradnim rečenicama, ali sa jarosnom vikom koja je ovde, kako izgleda, bila glavno. A kad se ispraskao i zastao, kao da očekuje njihovu reč, Savka upita odjednom.

— Mi molimo da nam kažete, kad ćemo moći dobiti odgovor na naše zahtjeve.

—Odmah dođijete odgovor.

Priđe stolu i zazvoni. Malo zatim na vratima se pojavi čovek u uniformi, kancelista sa zvezdom pod vratom; lice ćoškasto i bezbrko, proseda, kratko šišana kosa, začešljana uvis, izgleda kao četka. Taj čovek, sav od opreza, izvede ih iz svoje uske kancelarije sve do na hodnik i predade policajcu u uniformi, koji je čekao na hodniku, a zatim zatvori za sobom vrata pažljivo kao da su od najfinijeg stakla i pamučno nečujno. Odmah zatim, policajac im saopšti da su uhapšene i pozva ih da krenu pred njim.

Kao da je to prirodno produženje posla na koji su krenule, Savka i Anica su išle pred policajcem i samo su izmenjivale poglede između sebe. Čim su izašli na obalu ugledaše ih tri drugarice i poskakaše sa zida, opkoliše ih i zagrajaše sa pitanjima: Zašto, kako, kuda ih vode. Policajac, rđ, postariji čovek, koji je već dvadesetak godina u Sarajevu, bio je zbunjen tom ženskom vikom i branio se trepčući.

— Molim, nije dozvoljeno razgovarati. Dalje od pritvorenika! Dalje!

I svaki put kad bi hteo nešto da kaže hvatao je dugačku sablju po sredini, kao na pozdrav, i gledao preda se kao da iz sećanja čita tekst propisa o sprovođenju uhapšenih lica.

— Molim, dalje! Moraću postupiti protiv vas.

Ali teško se bilo odbraniti od ogorčenih mladih radnica koje su kao uzbunjene pčele obletale, dovikivale drugaricama da se ne boje, da će sve učiniti da ih oslobode, da će izvestiti koga treba, da će poručiti i njihovim kućama. I Savka i Anica su ih umirivale i molile da idu, ali one su ih pratile, čas izbliza čas izdalje, sve do policijskog zatvora.

(odlomak)

„SITNICE"

MALA BILJEŠKA O LJETNOJ POZORNICI U SPLITU

Sasvim je shvatljivo i ne bi ni moglo da bude drukčije: nekoliko naših velikih gradova su središta kulturnog života Jugoslavije. Središta su, ali ne u ekskluzivnom smislu, nego baš naprotiv: ona posredno i neposredno oživljavaju i oplođuju kulturni život i u manjim gradovima, pa i u najudaljenijim selima. Jedino je takvo njihovo djelovanje u skladu sa zahtjevima socijalističke kulture, koja nije samo kvalitativni pojam. Kvantitativno proširivanje svih kulturnih vrednota preduvjet je ostvarenja socijalističke kulture.

Ali kao i u proizvodnji materijalnih dobara, tako i u tom pobjedonosnom prodiranju kulturnih vrednota neophodno je potrebno da se vodi evidencija, da se pomno registrira svaki napor, napredak i svako postignuće. U tom pravcu velika, odgovorna i plodonosna uloga pripada mnogobrojnim našim dnevnim listovima u provinciji, ali i »Književne novine« trebalo bi da se znatno više osvrću na razne manifestacije kulturnog života u provinciji, i to po mogućnosti sistematičnije i opširnije nego što je bio slučaj do sada.

Danas, u novoj Jugoslaviji, svako je putovanje niz radosnih otkrića. Druga je stvar općenito znati, da se kod nas sada u jednom danu stvara više nego prije tokom čitave godine dana, a druga je stvar kada ta činjenica postaje čulni doživljaj, kada to vide vlastite oči. Dok to samo općenito, apstraktno znaš, možeš misliti da si shvatio veličinu toga zbivanja, ali kada konkretno vidiš, gledaš makar samo s prozora vlaka, kad promatraš kako niču duž pruge zgrade, tvornice, čitav jedan svijet, koji je nastao i nastaje voljom i snagom naroda - onda doživljuješ šta znači riječ »stvaralaštvo«, šta znači »snaga naroda« i šta znači korjenita prisutnost, organizatorska i vodeća snaga te svijesne, revolucionarne volje, koja se zove Partija.

Sve ovo mi se vrtilo po glavi, dok sam 21. jula prisustvovao otvorenju ljetne pozornice u Splitu na Trgu republike. Ljetna je pozornica — koja može primiti 1200 gledaoca — bila dupkom puna Splićana i turista. Splitska opera je izvela kao prvu predstavu na ljetnoj pozornici operu Gotovca »Ero s onoga svijeta«.

Splitska opera? U lijepoj velikoj dvorani moj je susjed radnik iz Slavonskog Broda, zidar na godišnjem odmoru. On je isto tako slučajno saznao za otvorenje ljetne pozornice kao i ja. Bio je već često u kazalištu, ali sada se prvi put odlučio da pogleda operu. Bojao se da je to preteška glazba za njega. Za vrijeme čitave predstave sretno iznenađen, sav ushićen, oduševljeno je pljeskao.

Koliko ima u toj dvorani takvih, koji se sada prilikom svog godišnjeg odmora prvi put susreću s operskom glazbom?

Predviđeno je da će splitska ljetna pozornica davati tjedno tri predstave. Split je već danas grad s velikom industrijom, a osim toga turistički centar. Tjedno tri operne predstave — koliko će biti tokom sezone radnika i zadrugara, koji će se prvi put upoznati s operskom glazbom zahvaljujući postojanju ljetne pozornice u Splitu?

U pauzi grupa zagrepčana razgovara o tome, kako mnogi od njih nisu ni znali da uopće postoji opera u Splitu. U grupi je glumica iz Zagreba, koju je iznenadio kvalitet te predstave. Kako su stvorili odjednom tako velik orkestar? Istina, sama je pozornica pomalo uska, ali kako su stvorili taj velik zbor? I sve ovo — a to je naročito važno — nisu pitanja iz puke znatiželje, nego odraz onog istog odnosa i raspoloženja prema našim ostvarenjima, koje primjetiš kada danas naši ljudi pažljivo promatraju sa prozora vlaka žitu u klasu, stanje kukuruza, krave na paši, nove zgrade, košnice pčela na cvjetnim livadama duž pruge i nove ceste. Pejsaž nije više samo neka estetska panorama, nego je i nosilac nekog posebnog današnjeg ugođaja, koji nastaje iz novog produktivnog i kolektivnog odnosa prema zemlji, koja je postala zauvijek i u punom smislu naša.

Prosvjetni referent iz Bosne, mlada žena, koja je došla u Split kao delegat na tečaj prosvjetnih referenata Narodne Republike Hrvatske, izrazila se doslovno ovako: »Nisam ni znala da imamo operski ansambl u Splitu«. Ona nije rekla: »Vi imate ili Split ima« — ona je rekla: »imamo«.

To je samo jedna nijansa u izražavanju, sitnica, ali se sreća, duhovna atmosfera našeg današnjeg života zasniva na takvim novim nijansama...

Imamo dakle ljetnu pozornicu u Splitu. Dramski ansambl Splitskog narodnog kazališta, koji se nedavno vratio sa gostovanja na Hvaru, Korčuli, Blatu i Vela—Luci, namjerava također da nastupi na ljetnoj pozornici. I opera je Splitskog narodnog kazališta bila na gostovanju u Zadru, Šibeniku i u Metkoviću. Nakon povratka uprava je predložila muzičarima i članovima zbora Osječke opere, koji su proveli svoj godišnji odmor u blizini Splita, da umjesto godišnjeg odmora pomognu u ostvarenju ljetne pozornice u Splitu. Predlog je bio prihvaćen. Tako je orkestar Splitske opere, koji je inače sastavljen samo od 20 stalnih, 11 honorarnih članova i 9 članova iz vojne mornarice, dobio daljnje pojačanje od 10 muzičara, a zbor je pojačan sa 14 članova Osječke opere. Svi su se oduševili planom ljetne pozornice, a na otvorenju su se i sami Splićani čudili otkud im odjednom takav jak orkestar i zbor?

Na izvedbi »Ero s onog svijeta« nitko nije mogao primjetiti da su orkestar i zbor nedavno sastavljeni s novim snagama. Izvedbi je morao prethoditi predan i ozbiljan rad na mnogobrojnim probama, jer inače dirigent Vid Kuzmanić ne bi mogao postići ono sigurno vladanje nad orkestrom, ono jedinstvo između pozornice i orkestra, koje je odredilo nivo čitave izvedbe. Oduševljenje, s kojim je mnogobrojna publika pratila predstavu — a osim toga i izvrsna akustika ljetne pozornice na Trgu Republike, dali su pjevačima naročiti radosni elan. Tenor Ilija Žižan (Ero) svojim glasom velikog obujma, Sonja Šagovac, koja je svojim toplim sopranom izražajno i proživljeno kreirala Dulu, Jovan Antić u ulozi Marka, Krunoslav Turkulin kao mlinar Sima, Anica Plastić kao čobanče i Marija Gatina u ulozi Dome — i na kraju baletni zbor u trećem činu, svojom živošću, ritmom i temperamentom jednako su pridonijeli velikom uspjehu, koji se manifestirao u dugotrajnom pljeskanju zahvalne publike.

Otvorenje ljetne pozornice u Splitu — nije to neki krupni događaj. Mnogima će se činiti da je sitnica. Nemaju pravo. Iz takvih sitnica, iz bezbroj takvih i sličnih inicijativa rezultira i rezultirat će ono veliko, novo, koje je u toku ostvarenja: masovna baza kulture. Treba nastojati, da bude svaki korak registriran na tom lijepom, teškom i velikom putu ostvarenja naše socijalističke kulture.

Ervin ŠINKO

---

građenoga dela, i ne diže se od stola dok ga ne pročita s kraja na kraj. Da bi se u njemu pojavila zavist? Ni trunke od toga. Oseća, od prvoga časa, sa sigurnošću dobroga zanatlije, da je našao dostojnoga druga i pomagača: dosad ga je uzalud tražio. Odmah piše Aranju svoju slavnu pesmu i pismo, zadihan od sreće zbog takvoga susreta. Pre svega drugoga, u pismu mu poručuje sledeće: »Ako narod bude zavladao u pesništvu, biće blizu da zavlada i u politici, a to je zadatak stoleća; da se to pak izvojuje, cilj je svakoga plemenitog čoveka kome je već dozlogrdilo gledati kako milioni stradavaju da bi njih nekoliko hiljada lenstvovali i uživali. U nebesa sa narodom, u pakao sa aristokratijom!« Nije to samo njegovo umetničko vjeruju, nego u isti mah i političko; jer odmah dalje, daje Aranju i savet za budući književni rad: »Samo kralja ne uzimaj za svoga junaka, čak ni Matiju. I on je bio kralj, a kakav ti je jedan, takav je i drugi. Kada već narodu ne smemo slobodno nakalemiti ideje slobode, bar mu ne iznosimo pred oči prizore ropstva, i to još sredstvima poezije prijatno i privlačno obojene prizore ropstva«. Od sada, u Petefijevoj peštanskoj radnoj sobici pored litografija Miraboa, Lafajeta, Robespjera i Mara-ta, biće i fotografija ćutljivoga Aranja. Njih dvojica, Petefi, sin služavke, i Aranj, izdanak jobađa, dugo će od sada vladati mađarskom poezijom; još i danas oseća se njihovo moćno prisustvo onde. Tako će šest godina mlađi Petefi voditi svoga starijega druga kamo ovaj, sam, nikada ne bi stigao: u godina 1848/49 Aranjeva uloga narodnoga pesnika dostići će svoj vrhunac, a pod uticajem Petefijevim. Tada će Toldi osvojiti jednostavna srca najširih masa, tada će Aranj uređivati list za seljake i pisati u njemu članke i pesme kojima će propovedati potrebu oslobodilačkoga rata, veličati Rožu Šandora, šefa alfeldskih bećara, koji je dobio amnestiju da bi se borio na strani revolucije, tada će napisati svoju jedinu buntovnu pesmu, protiv popova koji se goje na račun naroda. Morala je biti silna sugestivna moć Petefijeva kada je i od Aranja, čija je prava psihološka oblast bila osijansko oplakivanje mađarskoga naroda u režimu posle Vilagoša, izmamila tirtejske petefijevske tonove. Aranj do kraja života neće prežaliti gubitak svoga prijatelja, ostaće zasenjen njime; verovatno bi i njegov dalji umetnički razvoj išao sasvim drukčijim pravcem da je Petefi posle 1849 ostao živ.

Petefiju međutim ostaje još vrlo malo od života. Poslednju godinu provešće u grozničavome radu. Oduvek rasipnički plodan, sada i svoje najintimnije prijatelje zadivljuje svojom fantastičnom produktivnošću. Pisao je kod kuće, u kavani, na putovanjima, u hodu: neprestano. Putujući seljačkim kolima, izvali se potrbuške u dno kola, pa tako piše. U stihu to i kaže:

kao nadničar, mašam se svoga pisaćega pribora...

On je književnik, i ništa drugo neće da bude. Kada je prvi put bio u gostima kod Aranja, za osam dana napisao je šest pesama, među njima i takve kao što su Šari-neni, Roda, Bio bih reka, Krnji zvonik, Kako je lep svet; za prvih pet dana u godini 1848 napisao je pet pesama, svaki dan po jednu: Zimske večeri, Kako da te zovem, Zarobljeni lav, Pustara zimi, Koka moje majke: — nema mađarske antologije bez tih pesama. Kada je 1847 izdao svoje Celokupne stihove, u divnoj i golemoj knjizi od 38 tabaka velike osmine, on je najveće pesničko ime Mađarske; čak rezervisani Deak ume da u intimnom društvu napamet izrecituje petnaestak dvadeset njegovih pesama.

Brak kao da mu je pružio mogućnosti za još krupnija pesnička ostvarenja. Sada piše spev Ludi Ištok. Izgledalo je kao da je kod njega nastupio trenutak kada će se sva njegova bogata lirika razrešiti u epici: mogućnost takvoga njegovoga razvoja ne bi bila sasvim nelogična. Međutim, već tada se u njegovoj poeziji sve češće javlja i motiv smrti. Nije naravno stvar u tome što je on u pesmi prorekao da će poginuti na bojištu; jer je u pesmi proricao i to kako će se, u starosti, igrati sa unučićima: stvar je u tome što je on odista poginuo na bojištu, tačno onako kako stoji u onoj pesmi. Još u zamku u Koltou, gde je proveo svoje prve bračne dane sa Julijom, napisao je pesmu Krajem septembra; nju je Julija načinila najpopularnijom elegijom mađarske književnosti ne toliko time što je pesnika za nju inspirisala, koliko time što je doslovce ispunila sva njena užasna proročanstva: nepunu godinu posle pesnikove smrti udala se za drugoga... U ovo doba javljaju se i začeci vanredno zanimljivoga, neobično značajnoga a nezavršenoga niza pesama: Gospodin Pato Pal, Okatootaja; da ga je završio, naslikao bi savremenu Mađarsku onako kako je carska Rus ja naslikana u Mrtvim dušama, Oblomovu, Ocevima i deci. Brzo se prekida taj ciklus.

Brzo se približuje godina 1848. Za Petefija, ona je počela u znaku najveće aktivnosti. Poduhvatio se svoga omiljenoga epa, Lehel-a. Preveo je Šekspirova Koriolana, a napravio plan da prevede još i Romea i Juliju (to je i počeo), Otela, Ričarda III, Timona Atinjanina, Simbelina, Henrika IV i Zimsku bajku: on, Aranj i Verešmarti dogovorili su se da prevedu čitavoga Šekspira. Samo ko ne zna Petefija posumnjaće da bi on odista i obavio ogromni posao koji je primio na sebe. A tada je sve te planove presekla pariska februarska revolucija, svojim radničkim barikadama, crvenim zastavama i parolama Luja Blana.

Ne sasvim iznenada, naravno. Ustanak je izbio prvo u Mesini, 6 januara, 12-oga je već u Palermu, 27-oga u Napulju, pa će velikim zaokretom prema Lisabonu i Parizu krenuti na istok, svugde potkopavajući već poljuljane kule feudalizma. Petefi prati evropske događaje sa strepnjom i nadom, potresen do dna duše. Predosećam revoluciju kao pseto zemljotres, govorio je. Nešto docnije (17 marta 1848) zapisao je u svoj dnevnik: »Već godinama je moje skoro isključivo štivo, moja jutarnja i večernja molitva, moj hleb nasušni, istorija francuskih revolucija, ovo novo jevanđelje čovečanstva, u kome drugi otkupilac sveta, sloboda, propoveda svoja načela. Svaku njenu reč, svako njeno slovo, urezao sam u svoje srce...« Za februarsku revoluciju pad Luja Filipa i proglašenje francuske republike saznao je na putu, daleko od Pešte. Ušavši tada u malu provincijsku kavanu, »Vive la république! uzviknuo sam« — piše u svome dnevniku —, »pa sam nemo, ukočeno zastao, ali bukteći kao plameni stub«. Verujte mu da je doslovce tako bilo. Odmah je pojurio u Peštu: zar bez njega da počne revolucija?!

Nije mogla početi bez njega. Mađarska revolucija počela je 15 marta 1848. Junak toga dana, njegov glavni organizator i tvorac, nesumnjivo je Petefi. A toga dana dogodilo se ovo.

Peštanska omladina zamislila je da francusku revoluciju proslavi 19 marta pod otvorenim nebom, na polju Rakošu, uz najšire učešće narodnih masa; na večeri je trebalo da Petefi pročita svoju pesmu Na noge, Mađari, a onde je trebalo da se saopšti i peticija kralju u 12 tačaka, Šta želi mađarski narod. Međutim, posredovanjem konzervativnih i reakcionarnih snaga večera zamišljena na Rakošu morala je otpasti; za to se znalo već 14-oga. Uzrujanje među omladinom bilo je veliko: svi su osećali da treba nešto početi, ali niko nije znao kako, i šta. U Varšavi je bila pobuna, u Pragu revolucija, Meternih je pao, — već i lojalni Beč plamti u požaru revolucije: počeli su je tehničari i medicinari.

U Pešti se u to doba održavao prolećni vašar. A to znači da se tada u varoš sa pretežno nemačkim i nemađarskim purgerstvom stekle mase Mađara iz provincije, i prestonici Mađarske dale neočekivano mađarski karakter, još pritom mađarski narodski karakter. Uoči znamenitoga dana Petefi je razmišljao šta da čini, i onda zaključio, kako je sutradan zabeležio u svoj dnevnik: »Ja sam pozvan jedino na to da dam prvi potsticaj«. Bio je spreman da ga da. Sutradan, sa nevelikom grupom prijatelja pobunio je i poveo sa sobom prvo studentsku omladinu, medicinare, tehničare, pravnike (»martovska omladina«, »petefijevci«), i izveo ih na ulicu. Kišoviti, sumorni dan počeo je dakle kao obična studentska demonstracija; jedna pesma, Petefijeva, načiniće od njega istorijski događaj. Grupi studentske omladine počeše se pridruživati i oni Mađari koji su se u prestonici zatekli zbog vašara; ubrzo je pred Narodnim muzejem bila masa od najmanje 10.000 ljudi, koja je neprestano rasla, na kraju se više nego udvostručivši. Kiša je lila: beskrvna peštanska martovska revolucija odigrala se pod raširenim kišobranima. Tada je književnik Jokai pročitao proklamaciju i onih 12 tačaka, a Petefi svoju pesmu. Neko je onda predložio da se odmah ode cenzoru, da on odobri štampanje proklamacije i pesme. Petefi je i o tome već ranije razmišljao. U svome dnevniku, pisao je: »Logički, prvi korak, i istovremeno glavna dužnost revolucije jeste da učini štampu slobodnom... to ćemo i učiniti!« Nije bio siguran kojim načinom će se to moći sprovesti: uz pitanje o tome, imao je i gotovo rešenje: »A ako budu pucali?« stoji u dnevniku; »vrlo važno: ko sme očekivati smrt lepšu od ove?« — glasi lakonski odgovor. Zato je poziv da se ide cenzoru odmah prekinuo rečima: »Cenzoru nećemo ići; više ne znamo za cenzora, hajdmo pravo u štampariju!« Tako je osvojena štamparija, u kojoj je onda otštampana slavna Petefijeva pesma, kao prvi plod slobodne mađarske štampe. Jedan odbor u kome je bio i Petefi, praćen masom od preko 20.000 ljudi, uputio se tada Namesničkom veću u Budim. »a visokopošteno Namesničko veće bilo je bledo i izvolelo je cvokotati«, kako piše Petefi: izdalo je naređenje vojsci da ne posreduje, ukinulo cenzuru i pustilo iz tamnice novinara Tančića, koji je onde sedeo zbog štamparskih krivica. Petefi je mogao biti zadovoljan svojim posl m toga dana: samo svojom odlučnošću on je i Beč i Bačanjijevu vladu stavio pred svršen čin koji se više nije mogao lako zbrisati. U tome je, ukratko, mađarski 15 mart.

Petefi nije bio samo pesnik; bio je i politička ličnost, i od velikoga uticaja na mase. Čak se može reći da je poslednju godinu svoga života bio u većoj meri ovo drugo nego ono prvo, iako kod njega političar i pesnik nisu dve odvojene ličnosti, nego čine harmonično, u jednu celinu sliveno jedinstvo. Koliko se Bačanjijeva vlada uplašila puta kojim je Petefi hteo da povede događaje, toliko se on nije mogao zadovoljiti isključivo rezultatima 15 marta. Generacija oja je prethodila Petefijevoj, u tzv. reformnoj eposi (Sečenji, Kelčei, Vešelenji), takođe je htela da reši goruće pitanje Mađarsk odnos plemstva i najširih seljačkih mas u njoj, kao i sve probleme (ekonomske, političke, prosvetne) kojima se ovo rešenje neumitno uslovljava. Ali je ova epoha više bila sklona da problem rešava bez naroda, putem umerenih reformi a u zajednici sa bečkim apsolutizmom, nego putem radikalnih građanskodemokratskih reformi protiv apsolutizma a naslanjajući se na najšire narodne mase. Za njene vođe Petefi nije mario. Nije li, izvrstan novinar, ironično pisao o Sečenjiju kako taj čovek tako malo veruje Mađarima, da čak i svoje čačkalice uvozi iz Engleske? Petnaesti mart je značio plebejsku, narodno- evolucionarnu i tervenciju u pokret koji je liberalno plemstvo bilo povelo u reformr i eposi. Petefi je hteo da politiku vodi i najkrupnije državne probleme rešava uz učešće najširih narodnih masa i demokratskoga parlamenta, ne dopuštajući požunskoj dijeti da tapka u mestu i vodi kompromisnu mlaku plemićku opoziciju Beču. Otud njegovi žestoki napadi na Bačanjijevu vladu. Jer već dve nedelje posle 15 marta, revolucija je naglo zaustavljena. Petefi je tada i gorko pisao: »A sada, mladi moji prijatelji, koji ste dve nedelje tako hrabro i neklonulo, kako sam samo želeo, učestvovali u javnome životu, razilazimo se, zbogom ostajte, revoluciji je kraj...« Ali odmah potom dodaje, preteći:«... ali ne, revoluciji nije kraj, ovo je bio samo prvi čin..., do viđenja!«

Jedan odličan poznavalac ove epohe smatra da bi mađarskoj revoluciji odista bio kraj već 15 marta 1848, a ne avgusta 1849, kod Vilagoša, da nije bilo Petefija i njegovoga apela na najšire narodne mase, koje su sačinjavale revolucionarno levo krilo revolucije. Ni nesumnjivo najsposobnijega čoveka Bačanjijeve vlade, Košuta, vođu Mađarske revolucije, Petefi nije mario u tim prvim mesecima revolucije. Petefi se celoga života borio protiv plemenitaške Hungarije, verbecijanske i dijetalne, a Košut je bio pretstavnik baš toga plemstva. Petefiju je bila odvratna i pomisao da bi se rezultati revolucije imali zahvaliti »velikodušnosti« plemstva, govorio o »golemim vešalima« o koja bi trebalo obesiti svih devet članova Bačanjijeva kabineta a maja 1848 na jednome zboru govorio kako Košutu ne bi poverio ne otadžbi u nego ni svoje pseto. Košut je neprestano pazio da plemićke povlastice ne stradaju odviše, a jobadima poručivao da se još malo strpe. U trenutku izbijanja revolucije njegova je glavna misao da vodstvo revolucije ostane u rukama plemićkoga staleža: »Mama je pao u deo sjajan zadatak«, pisao je, da pokrete mudro vodimo, ali se moramo truditi da u ostanu u našim rukama...«

(Kraj u sledećem broju)

NA RAMI I NERETVI

Mirko VUJAČIĆ

Ovdje ispod Ivan Planine, između sjenovitih, isprekidanih brda pokrivenih mahom bukovim šumama, sjećam se kako su 1945 železnice teško išle, kako su na tragu ofanziva ostale ruine: po potocima i udolicama ispod pruge ležali su djelovi izlomljenih blindiranih vozova, duž puteva stršale su gole mašine transportnih »Fiata«, po jarkovima su čekale zarđale talijanske i nemačke kacige kad će se djeca spustit puteljcima da se s njima poigraju, stanice su zjapile sa otvorenim i poluotvorenim krovovima, po fasadama ostale opekotine od topovskog šrapnela, a okolo isprošivali »šarci« i »brede« — ni prstom da pritisneš na ravan prostor zida. Okolo planinskih čekaonica, magacina i duž raskrsnica, okolo Česarovih memljivih i zapuštenih citadela »Štuke« i »Dornijei« otvorili su velike ljevkave, pa se ranjena zemlja crnj između iskrzanog drveća, bukava iščupanih iz korijena kao da su ih munje sa Ivana podrezale. Sve je bilo izranjavano: i narod, i zemlja, i kamen i šuma — samo nebo zatvoreno-plavo i sveži i planinski dah ostali su isti, potoci u svom nemirnom šumu prošivali su ispod kamenitih tjesnaca i hitali da se ispod Konjica onako hladni i bistri zagnjure u Neretvu. Izranjavane lokomotive teško su izvlačile kompozicije u kojima su pjevali s frontova vraćeni oslobodioci, improvizirani mostovi su se tresli i škripali pod teretima prepunih vagona. Jedne majke po stanicama sačekivale su djecu — ratnike i plakale od radosti, dok su druge tražile da se bar hunke njihove djece negdje pronađu — »ko da bi mi se nanovo rodio kad bih mu grob saznala.«

A danas nećeš poznat ni prugu, ni zemlju, ni narod. Samo je ostala herojska tuga za poginulim i nastavljeno njihovo djelo za koje su pali. Sve se izmjenilo, postalo drugačije, otišlo naprijed, podmladilo se zacijelilo od rana rata i ofanziva. Ljevkovi od bombi ili su zarasli travom i žbunjem, ili ih već nikako nema, jer je preko njih prošao novi put, podigao se novi temelj za građevinu; stanice su mnoge više popravljene, — više ne zvrje otvoreni krovovi niti se daju vidjeti po zidovima rane od mitraljeskih rafala, od kostura ratne mašinerije već su naše livnice pretopile eksere i napravile druge predmete, a mostovi novi sinuli nad rijekama, pruga podbijena, učvršćena — duž nje šišaju brzi motorni vozovi.

★

Pokraj Ostrošca putuje voz, a ritam, ujednačen ritam sa šina odjekuje grebenastom obalom Neretve. Tamo negdje daleko, južno niz rijeku, odjekuju potmuli pucnji iz dubine.

— Ovom dolinom Neretve vazda nekakva ofanziva — veli jedan Bosanac iz Tarčina.

— Kakva ofanziva? — upita putnik nepoznat ovom kraju.

— Ofanziva brate, na Ramu i Neretvu! Nema više da teku džaba. Čuješ li kako tutnje mine...

U mom kupeo nekoliko stidljivih plavokosih djevojčica odnekle iz planinskih sela vode tijan razgovor. Niz leđa onisko spustile torbice iz kojih miriše još, učini mi se, vruć hljeb, a u malim vezenim maramama svaka od njih nosi po nekoliko jabuka. Obučene jednoliko, u bijelo seljačko platno, ovlaš i jednostavno skrojeno, zabrađene bijelim maramama, omladinke su postajale nekako sve prisnije i draže. S lijeve strane Neretve diže se dim, dinamit je cijepao oštar kamenjar, a daleko od radilišta, pošto mine ispucaše, javiše se siluete omladine što pojuri ka radilištu. Očito, ove djevojke nijesu bile prije na radnim akcijama ove vrste, niti su se kad odvajale od planinskih stada, a na njihovim licima, u njihovom držanju jasno se odražavala zamišljenost, bile su škrte na riječi. Na krotkim licima osjećala se pritajena radost. Kad se voz sasvim primače radilištu i pištaljka oglasi stanicu, a pred nama se otvori razvaljeno brdo s bijelim rasječenim grebenom, djevojke, ponesene nekim unutrašnjim oduševljenjem, izazvane poznanicima iz prve smjene, na čije mjesto dolaze da za njih stanu u radni stroj, zapevaše snažnu i krjepku pjesmu na hercegovačku čobansku melodiju:

»Ja dolazim, dragi ode s pruge,
— majko moja, na mom srcu tuge«...

Dok su djevojke izlazile iz voza, gubeći se u čestu graditelja i kompozicija ostavila spiralan trag dima nad rijekom, palo mi je na um kako su u jeku borbi od 1941 pa sve do oslobođenja od ovakvih djevojaka, ove bezazlene dobre čeljadi iz planina bosanskih, postajali narodni heroji; palo mi je na um kako se onom strmom stazom od Kamnice do Drvara žurila čobanka Marija Bursać, ostavila igle, ovce, dom i svoje hitajući da se onako mlada, u zanosu, žrtvuje na Prkosima za slobodu, dok joj oštar planinski vjetar češlja pletenice. Osjetih kako jedno pokolenje u jednoj herojskoj eposi narodnom pjesmom doziva drugo, tek ojačalo, bodri ga, i kako se na obalama nemirne, divne Neretve spajaju dvije heroike — ona iz oslobodilačkih dana i ova iz godina borbe za puno izvojevanje Titove Petoljetke, za socijalističku Jugoslaviju.

★

Ko li će imati toliku oštrinu i snagu pera da opiše radni heroizam, zamah u radu na objektima onih srazmjera kakvi se danas grade duž obala dveju rijeka — Neretve i Rame? Da bi se čitaocu dočarala slika onoga što se danas gradi na Neretvi i Rami, slika dveju hidrocentrala, koje će sa dvije planinske vode silnim izvorima svjetlosti obilježiti pobjedu Titove Petoljetke, — nije dovoljno na ovim gradilištima ostati dan, dva, a možda ni mjesec. Da se sebi pretstavi grandioznost radova i objekata koji se podižu, znači poći stopu po stopu od Konjica obalom rijeke do Jablanice, proći kroz nov železnički tunel, dijelom terena, kojim je pomjerena željeznička pruga da je ne bi poplavilo jezero buduće hidrocentrale; treba poći na gradilište brane pri ušću Rame u Neretvu, koja će biti visoka 80 metara, treba poći u Jablanicu i vidjeti kako se lukovi željezničkog mosta gledaju uz stiješnjenu rijeku — njim će se uspostaviti veza sa strojarom hidrocentrale; treba poći uzanim, strmim kanjonom Rame od njenog ušća do izvora u selo Varvare; treba vidjeti ovalnu dubodolinu Kovačevog Polja, blizu Šćita, dubodolinu u čijoj se mekoti kopaju duboki temelji za drugu branu; treba proći planinskim vijencem jugozapadno od Prozora, gustim, neprohodnim šumama Crime, gdje frontovske i omladinske brigade krče pristupne puteve — upravo, treba proći prostor od blizu 200 kilometara da bi se dobila pretstava o načinu i putu kojim se ove dvije rijeke danas ukroćavaju da bi sjutra pokorene poslužile ljudima Titovog doba. Ovaj džin-objekat naše Petoljetke imaće pad vode iz odvodnih tunela (biće ih dva jedan pored drugog) do turbina koje će pokretati one generatore što ih grade trudbenici elektroindustrije »Rade Končar« — ništa manje od 110 metara. Kada se podigne brana na kojoj se danas radi, iz Neretvinih bukova i pjenušavih valova stvoriće se jezero u površini od 14 kvadratnih kilometara sa zapremninom od 300 miliona kubika vode. Sistem hidrocentrala na Rami i Neretvi imaće ogroman potencijal. Hidrocentrala u Jablanici na obali Neretve, čije će turbine pokretati vode i Rame i Neretve, imaće silu od 220.000 konjskih snaga, a hidrocentrala u Gračanici koja će koristiti samo vodu Rame, imaće snagu od 200.000 konjskih snaga. Šta to znači? Dvije hidrocentrale koje će imati jedinstvenu komandu raspolagaće ukupno snagom od 420.000 konjskih snaga, a to znači da će te plahe, neobuzdane, divlje rijeke, koje još ništa nijesu pokretale osim koju siromašnu potočaru — osloboditi fizičkih napora, zapravo zamjeniti snagu od 4,200.000 ljudi! Za hidrocentralu u Gračanici, na Rami, treba prokopati tunel dug 11 kilometara, čitav planinski masiv sazdan od škriljca kamena od brane u Kovačevom Polju do Gračanice. Na ramskoj hidrocentrali voda od grla odvodnog tunela do turbina padaće velikom visinom, a dalje će se odlijevati svojim korito m i zajedno s Neretvom pokretati strojaru u Jablanici.

Kad ovo sve bude gotovo: brane, kaverne u hladnim grudima kamenite obale, gdje će drhtati strojevi hidrocentrala, dva jezera, tri glavna tunela i nekoliko manjih optočnih, toliko pristupnih puteva, mostova i drugih objekata koji glavnima prethode — po bosanskim planinama naši električari ukrstiće mreže dalekovoda s visokim naponom, ukopčaće se električna energija za gatere, za naše fabrike, za radionice, za rudarske dizalice. S bukova Rame i Neretve poteći će svijetlo u obnovljene seljačke domove, grijaće svetlost tamo gdje je ljude i kuće mrak zavijao, čobani stočnih farmi oko Prozora, Šćita, Konjica, — čobani Bosne i Hercegovine neće morati da muzu svoje blago u neviđelicu.

Naš je narod majstor riječi, riječi koja slikovito i vjerno odražava stvarnost, borbu i težnje čovjekove. »Sve do ovog našeg doba, kad već oćeš da znaš, druškane, kako se živjelo, mogu ti reći ovo: samo što nas nije mlin mlio, a grom nas je bio — eto tako...« Seljak je ovim riječima htio da kaže sve: o životu onih malih niskih kućica što su se zalijepile uz kamenitu i golu obalu Neretve, o bezvodnim sušnim godinama kad usahloj Neretvi zamre matica, o suhom Mostarskom Polju pored koga uzalud protiječe rijeka, o plodnom zemljištu oko Bune i Čapljine što je željno vlage i vode, o šturom struku duvana, o prije vremena sazrelom praznom klasju i crnom hljebu krvlju poštrapanom o kome je Šantić tako dirljivo pjevao. A kad vode Neretve i Rame okrenu generatore u hidrocentralama, električne pumpe natopiće žednu zemlju. Za jednu sekundu 40 kubika vode osiguraće se žitnim i pamučnim poljima od Mostara do Bune. Seljačke radne zadruge, umjesto jedne, ubiraće dvije bogate žnjetve.

U rudnike, dolinom Neretve, pod snagom njenih tokova — pretvorenih voljom Titovih trudbenika u električnu energiju — zatutnjaće kompresorpištolji vadeći podzemno blago: gvožđe, mangan, bakar, živu, srebro i alunimijum.

Tragom četvrte neprijateljske ofanzive, kuda je hladnih februarskih dana 1943 Tito vodio iz bitke u bitku oslobodilačku armiju, kuda su prošli Kočini i Pekovi bataljoni, tijesnacima kuda je prošlo hiljadama ranjenih, iznemoglih i oboljelih partizana, tu gdje je Sava sa drugovima golom snagom privlačio top da osvoji italijanska utvrđenja oko Prozora, gdje su borci junački izvršili naredbu svoga Vrhovnog komandanta sastavljenu od svega tri riječi: »Prozor mora pasti«, gdje je Treća četa Prvog bataljona Četvrte proleterske poručivala svome rukovodstvu: »Nemojte nam slati smjenu. Zakleli smo se da ne napustimo položaj sve dok ne padne kasarna (u Jablanici). Smrt fašizmu!« gdje je ova kasarna pala, pored stotinu i stotinu drugih; gdje je zlikovac Kolonelo Emilio Vitore braneći se od naše Narodnooslobodilačke vojske zadobio naziv heroja fašističke Italije i istovremeno dva metra hladne zemlje na brijegu Neretve, ne dočekavši da se zakiti odlikovanjem, gdje su razbijene šarene vojske ustaša, Njemaca, četnika i domobrana od naših jedinica vođenih rukom našega Tita, — danas se vodi uporna, i pobedonosna pored svih napora, radna ofanziva: za tunele, za mostove, za hidroelektrične hale, za elektrifikaciju i industrijalizaciju naše domovine — za socijalizam.

Čen Jin-čao: Osveta

POVREDE AUTORSKOG PRAVA

Zakon o zaštiti autorskog prava koji je objavljen 4 juna 1946 ne reguliše samo materiju autorskog prava, odnos autora i izdavača, autora i onih što objavljuju, prerađuju, reprodukuju, prikazuju, izvode i prevode njihova dela, već štiti prava autora na jedan način koji ranije nije mogao ni da se zamisli. To će se videti najbolje ako se uporedi Zakon o zaštiti autorskog prava koji je donet u bivšoj Jugoslaviji i novi Zakon donet u FNRJ. Ma da je bivša Jugoslavija usvojila najnovije principe institucije autorskog prava, ipak je autor bio ostavljen na milost i nemilost izdavača, jer pravni principi, i ako su bili i moderni i savremeni, nisu davali gotovo nikakvu materijalnu zaštitu autoru za njegov rad. Izdavač je po svojoj volji određivao visinu autorskih honorara, tako da se rad književnika, umetnika i naučnika bedno nagrađivao. Književnost, nauka i umetnost bili su luksuz i od toga rada nije moglo da se živi. Naš novi Zakon nije samo usvojio savremene principe autorskog prava i prilagodio ih našoj stvarnosti, već je pružio i realnu zaštitu autorima za njihov rad. Na osnovu čl. 23 Zakona, Komitet za kulturu i umetnost doneo je Opšta uputstva koja su odredila visinu autorskog honorara za beletristiku, poeziju, naučni rad, prevode, objavljivanje kompozicija itd. Na taj način je određena vrednost književnog, naučnog i umetničkog rada. Autor je zaštićen kao i svaki drugi trudbenik, njegov rad je dobio određenu materijalnu vrednost, dok je ranije uživao samo formalnu zaštitu. Ali zaštita autora nije ostala samo na tome, već je specijalnom uredbom osnovan Zavod za autorsko-pravno posredništvo koji zastupa državu kao nosioca autorskih prava, autore i nosioce autorskog prava ukoliko ga ovlaste, ali u slučaju, ako su prava autora ugrožena i nisu ni od koga zastupana, Zavod može da ih štiti, iako nije ovlašćen.

Tako je postavljena zaštita autorskih prava koja pruža mogućnosti autoru da može da živi od svoga rada, kao i svaki drugi trudbenik u našoj zemlji.

Otkako je donet Zakon o zaštiti autorskog prava prošlo je tri godine, i za to vreme autori su uživali potpunu zaštitu svojih materijalnih prava, jer ih niko nije mogao da povredi s obzirom na jasne odredbe Opštih uputstava i pravilnika narodnih republika o visini autorskih honorara za određeni književni ili naučni rad, ali javljaju se izvesne povrede ličnih prava autora koje smo hteli da ukažemo.

Imovinska i lična prava autora reguliše naš Zakon u čl. 4 koji glasi: »Autoru književnih, umetničkih i naučnih dela pripada u smislu ovih odredaba:

a) pravo objavljivanja, prerađivanja, reprodukovanja, prikazivanja, izvođenja i prevođenja svojih dela;

b) pravo na materijalnu naknadu, ako objavljivanje, prerađivanje, reprodukovanje, prikazivanje, izvođenje i prevođenje tih dela vrši neko drugo lice ili država;

v) pravo priznanja da je tvorac dela, kao i pravo da ne dozvoli ma kakvo menjanje i nedostojnu upotrebu svojih dela, ma od koga dolazila.«

To su osnovne odredbe koje govore o pravima autora. Materijalna prava autora nisu se pojavljivala često kao sporna pitanja, jer oni koji objavljuju, prikazuju i prevode dela uvek plate materijalnu naknadu, ma da su se i tu, naročito u početku, pojavili problemi kod autora koji pišu jezikom narodnih manjina i kod autorskih i prevodilačkih honorara za izvođenje i prikazivanje nekoga dela. Ali ti su problemi rešeni odmah. Međutim, lična prava autora često su predmet povrede od izdavača, redaktora, sastavljača antologija, zbornika, čitanki, scenarista, dramatizatora itd., jer se lična prava autora ne poznaju dovoljno, pa se zato i ne poštuju.

Osnovna su lična prava da se autoru prizna da je tvorac dela i da se već stvorena dela zaštite od ma kakvog menjanja i nedostojne upotrebe. Književno, umetničko ili naučno delo daje autor u jednom obliku koji nosi njegov otisak sa svima vrlinama i manama, i samo ga on može menjati, skraćivati, ispravljati i prerađivati ili drugome odobriti da to učini. Književno delo nije bezlična masa kojoj će izdavač, redaktor, sastavljač antologije, zbornika, udžbenika ili prevodilac dati oblik, već je uobličenje kome je autor dao definitivan oblik.

Pravo priznanja da je autor tvorac dela pretstavlja jedno od osnovnih ličnih prava. Kad se objavi delo kao celina, odlomak u knjizi, antologiji ili čitanci, mora uvek da se navede i ime autora, jer je to priznanje da je tvorac toga dela. To se ne radi uvek. Postoji iz prošlosti kao zaostatak rđav običaj kod sastavljača čitanki za osnovne škole da unose u čitanke pesme i pripovetke raznih autora, a nigde ne stave imena tvoraca tih dela. Ali se nikad nije desilo da sastavljači čitanki ne stave ko je čitanku sastavio. I tako je čitanka bilo delo onih što su je sastavili; deca znaju čija je čitanka, ali ne znaju čije su pesme i priče koje čitaju i vole. Za ovakav posao sastavljači su se opravdavali navodeći da iz pedagoških razloga ne stavljaju ime autora, jer bi to suviše opteretilo decu. To može da bude i opravdan razlog u prvome razredu osnovne škole, dok deca uče slova, ali u drugom, trećem i četvrtom razredu, kad deca čitaju, nije opravdano, jer ako deca uče pesme napamet, šta bi im smetalo da znaju ko je te pesme napisao; ako zavole neku pesmu ili priču, ona će tražiti i druge pesme i priče toga autora i tako će se u njima polako razvijati smisao i ljubav za književnost.

U novim čitankama, koje su objavljene posle oslobođenja, donekle je nastavljeno sa istom praksom da ne treba donositi imena autora, ali u smanjenom obliku. Pojavila se samo jedna nova stvar: ponekad se pogrešno potpisuju autori, jer se pored novih sastava uzimaju i stari, a sastavljači ih uzimaju neodgovorno, pa se dešava da kao autore potpišu one koji nisu autori. Tako je pesma jednog autora potpisana kao narodna pesma. To je povreda autorskog prava i u isto vreme neodgovoran posao sastavljača.

Pored ovoga sastavljači čitanki donose odlomke pesama i pripovedaka (na ovo imaju pravo, jer Zakon kaže da to nije povreda autorskog prava) ne tražeći odobrenje autora i ne savetujući se sa njima, ma da bi te odlomke mogli da dobiju od autora bolje uobličene.

Objavljivanje odlomaka, pesama i pripovedaka u čitankama kad se ne traži odobrenje autora dovodi nekiput do ovakvog slučaja: u čitanci za gimnaziju objavljen je odlomak iz poeme jednog našeg pesnika, ali on je gotovo istovremeno objavio zbirku stihova u kojoj se više ta strofa ne nalazi, jer ju je preradio. Da su sastavljači čitanke tražili odobrenje autora to se ne bi desilo. A sa druge strane ne bi uzeli iz poeme jednu strofu koja izdvojena iz celine ne donosi ni širinu, ni raspevanost, ni doživljaj naše stvarnosti koji je pesnik uobličio u poemi.

Pomenućemo još jedan slučaj povreda osnovnog ličnog prava autora da je tvorac dela: neki izdavači uzeli su jednu raspravu iz oblasti nauke, koja je bila objavljena pod imenom autora, preveli je i objavili ne označujući ime autora. Istina, kad je skrenuta pažnja na povredu, izdavači su ispravili odmah grešku, ali ona nije smela da se desi.

Najveći broj povreda autorskog prava dešava se sa pravom objavljivanja. Samo autor može da objavi svoju stvar, on raspolaže njome i ona može da se objavi samo sa njegovim odobrenjem bez obzira da li je štampana ili ne. Zakon je priznao ovo pravo autoru da ga s jedne strane materijalno obezbedi, a s druge strane da može autor da spreči objavljivanje ranije verzije neke svoje stvari, koju je preradio i želi da se objavljuje nova verzija. Kod nas nije potrebno da se stavlja na knjigu uobičajena formula: »sva prava pridržava pisac«, da bi se zabranilo preštampavanje, jer je već samim objavljivanjem stvari autor stekao pravo da ih niko ne sme preštampavati bez njegovog odobrenja. Ovo pravo autora se najmanje poštuje, i naročito dnevna štampa preštampava razne stvari (članke, pripovetke, pesme itd.) ne pitajući autore za odobrenje niti im plaća autorski honorar. To je povreda zakona, jer se tu vređa i lično i materijalno pravo. Nedavno je jedno izdavačko preduzeće objavilo zbornik pripovedaka u koji je uneto nekoliko pripovedaka naših savremenih pisaca ne tražeći odobrenje od njih, a te su pripovetke izmenjene, postoje nove redakcije, dok ih je izdavač objavio u staroj redakciji.

Ima povreda i drugog ličnog prava autora: da ne dozvoli ma kakvo menjanje svoga teksta. Neki redaktori i urednici odnose se prema delima autora kao da su njihova, ne samo da ih preštampavaju bez odobrenja, već ih menjaju, skraćuju tekst, kao da je to bezobličnа masa kojoj oni tek daju oblik, a ne umetničko delo. Jedan dnevni list je preštampao pesmu jednog našeg autora bez odobrenja, pa kako mu kao celina nije odgovarala za datu priliku, doneo je jedan deo pesme, dok je drugi izostavio. Jedan je kompozitor bez odobrenja pisca tekst sta.uzeo iz njegove pesme nekoliko stihova, umetnuo svoje stihove, komponovao pesmu, i objavio tekst pod imenom autora. To su nedopuštene stvari, jer autor ima pravo da zabrani ma kakvo menjanje i nedostojnu upotrebu svoga dela, a sa druge strane to je ne samo povreda zakona nego i kulture.

Kao naročiti oblik povrede autorskog prava pojavljuje se prerađivanje proznih dela, (pripovetke, romana) u dramu ili scenario. Niko ne može da vrši preradu nekog dela, ako nema odobrenje autora ili nosilaca autorskog prava, a to su naslednici ili država. Zakon je u ovom slučaju obezbedio autora i moralno i materijalno. Autor ili nosioci autorskog prava u slučaju prerade imaju pravo iako su odobrili preradu, da traže da prerada sačuva idejnu i umetničku vrednost originala i pravo na materijalnu naknadu. Bilo je nekoliko slučajeva gde su prerađivači pripovedaka ili romana u dramu, komediju ili scenario radili ovo ne tražeći ničije odobrenje. Tom prilikom desile su se teške povrede i umetničke i idejne vrednosti dela. O dramskim preradama bilo je ovde govora i o pogreškama koje su učinjene, pa se na tome nećemo zadržavati, ali treba skrenuti pažnju piscima filmskih scenaria da uvek moraju da traže odobrenje za preradu od autora ili nosioca autorskih prava.

Pomenuli bismo još jedno pravo autora: pravo da daje dozvolu za prevod svoga dela. Ovo je pravo po svome značaju slično sa pravom objavljivanja. Jedno delo pisac objavi, ali može da ga izmeni i ne želi da se prevodi u ranijem obliku, pa zato, ako se prevodi bez odobrenja na druge jezike, može da se desi da se objavi verzija koju ne želi autor. Zatim ovim propisom se štite i materijalna prava autora.

To su osnovne i najčešće povrede autorskog prava koje vređaju i moralna i materijalna prava autora, jer se sjedne strane ne poštuju njihove tvorevine, pošto se objavljuju u onome obliku koji autor ne želi, a sa druge strane, istina rede, autor se šteti i materijalno.

Treba navesti i povrede autorskog prava prevodilaca, jer oni imaju ista prava kao i autori originalnih dela (čl. 6 Zakona o zaštiti autorskog prava). Značaj dobrih prevoda ne treba isticati, jer je to rad koji po svojim kvalitetima ide u stvaralaštvo. Prevodi se obično ne potpisuju, tako u čitankama za gimnazije nijedan prevod nije potpisan, jer sastavljači smatraju da nisu obavezni da potpisuju prevodioca. Dešavalo se da su objavljene i zbirke prevedenih pripovedaka i da je stavljeno samo ime redaktora koji je sakupio već objavljene prevode, iz vršio redakciju ali imena prevodilaca nije objavio. Na ovaj način povređeno je i moralno i materijalno pravo autora prevoda. Isto tako ne sme da se menja tekst već objavljenih prevoda bez odobrenja prevodioca.

Naveli smo niz povreda autorskih prava, jer smatramo da su povrede učinjene usled neznanja izdavača, redaktora, dramatizatora, urednika, sastavljača čitanki itd. i da na to treba ukazati. Te povrede su zabranjene zakonom, i autori i nosioci autorskog prava mogu tražiti zaštitu. Ali to nisu samo povrede zakona nego i povrede kulture koju svi zajednički gradimo i koju moramo poštovati.

Milivoje RISTIĆ

Prvi broj makedonskog omladinskog časopisa „IDNINA"

Krajem prošle godine održano je u Skoplju, na inicijativu CK Narodne omladine Makedonije i uz saradnju Društva književnika, prvo savetovanje mladih pisaca. Na ovom savetovanju, koje je označavalo značajan korak u radu na okupljanju svih mladih ljudi koji se u Makedoniji bave književnim stvaranjem, odlučeno je, između ostalog, da se pokrene i omladinski književni časopis. Sprovodeći ovu odluku u delo, CK Narodne omladine nedavno je otpočeo sa izdavanjem dvomesečnog časopisa za književnost i kulturu »Idnina« (»Budućnost«).

U svom prvom broju časopis donosi niz originalnih književnih priloga mladih makedonskih pisaca i početnika na polju književnog stvaranja: pesme Lj. Stojmeskog, A. Poposkog, Cv. Organdžijeve i drugih, kao i prozni sastav Dmitri Soleva »Noć«. U pesmama mladih pisaca, objavljenim u ovom broju, odražava se u većini slučajeva stvarnost socijalističke izgradnje, iako fragmentarno i sa mestimično površnom emocionalnošću i idiliziranjem naše borbe za socijalizam. Iako ove pesme ne izlaze iz okvira početništva, one odaju lirski talenat mladih autora, koji treba radom i uz pomoć redakcije časopisa i starijih književnika, da razviju svoje stvaralačke mogućnosti. Prozni prilog D. Soleva ističe se živim načinom pripovedanja i smislom za iznalaženje detalja, ali u njemu ima izvesnih preteranosti u traženju i konstruisanju stilskih figura i poređenja.

Prvi broj novog makedonskog književnog časopisa, i pored nedostataka, uliva nadu da će i »Idnina« stati u red sa ostalim omladinskim književnim časopisima, koji se izdaju u gotovo svim našim republikama. Jedan od zadataka koji se posle prvog broja postavljaju pred redakciju časopisa jeste da proširi krug mladih saradnika, a naročito da obrati veću pažnju na tehničku opremu, koja kod prvog broja nije na potrebnom nivou.

J. BOŠKOVSKI

KONKURS ZA NAJBOLJU KNJIŽEVNU REPORTAŽU

U cilju književnog oblikovanja radnog heroizma naše radničke klase u borbi za izvršenje i premašenje našeg prvog Petogodišnjeg plana i izgradnju socijalizma, Centralni odbor Saveza sindikata Jugoslavije raspisao je konkurs za najbolju književnu reportažu. Kroz književne reportaže treba prikazati nov odnos prema radu, opisati radni heroizam i zalaganje pojedinaca i kolektiva, borbu za nove metode rada, za veću produktivnost ili štednju, kao i sve ono što izražava našu društvenu stvarnost i naš put u socijalizam.

Prva nagrada iznosi 15.000 dinara, druga nagrada 12.000 dinara, a treća 10.000 dinara.

Na konkurs se mogu slati samo reportaže koje dosad nisu nigde objavljivane niti su ranije slate na konkurs.

Pored dodeljivanja nagrada za najbolje reportaže, Centralni odbor će otkupiti i one koje po svojoj književnoj vrednosti zaslužuju da se nagrade i objave.

Rukopise pod šifrom treba poslati najkasnije do 1 decembra 1949 godine, na adresu: Centralni odbor Saveza sindikata Jugoslavije, Kulturno-prosvetno odeljenje, Beograd, Dečanska br. 12.

Ime i prezime autora treba, uz oznaku pune adrese, priložiti u posebnom kovertu.

BIBLIOGRAFIJA

Vladimir Nazor: **Istarski gradovi, pesme.** Ilustrovao Bruno Bulić. Izdanje »Novog pokolenja«, Zagreb, 1949 godine, 34 strane, cena knjizi: uvezano 40 dinara, broširano 31 dinar.

Vladimir Nazor: **Pionir Grujo, pozorišni komad.** »Pionirsko kazalište«, kolo I, sveзak 1, izdanje »Novog pokolenja«, Zagreb, 1949 godine, 80 strana, cena 17 dinara.

Josip Pavičić: **Veliki krijes, Senkin izvor,** pozorišni komadi. »Pionirsko kazalište«, kolo I, svezak 2, izdanje »Novog pokolenja«. Zagreb, 1949 godine, 74 strane, cena 18 dinara.

REDAKCIONI ODBOR:

Jovan Popović, Čedomir Minderović, Marijan Jurković, Ivan Potrč, Vjekoslav Kaleb, Isak Samokovlija, Janko Đonović, i Dmitar Mitrev

PRETPLATA ZA KNJIZEVNE NOVINE

Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara

Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara.

Rukopisi se ne vraćaju.

Broj čekovnog računa 1—9060376

Poštanski fah 617

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 1 — Štamparija »Borba« Beograd, Dečanska 31.